

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет педагогічних технологій та освіти впродовж життя
Кафедра психології та соціального забезпечення

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Другий (магістерський)
рівень вищої освіти

**ІНТЕГРОВАНИЙ ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ
МУЗИЧНОГО ВПЛИВУ**

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність – 053 Психологія

Виконала:

студентка 2 курсу, група ПСМ-2 _____

І. Л. Яців

Керівник:

доктор психологічних наук,
професор _____

О. А. Матеюк

До захисту допускаю:

завідувач кафедри
психології та соціального
забезпечення
кандидат філософських наук _____

М. О. Оксютович

_____ 2023 р.

Житомир 2023

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Факультет педагогічних технологій та освіти впродовж життя

Кафедра психології та соціального забезпечення

Освітній рівень Другий (магістерський)

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

психології та соціального забезпечення

___М.О.Оксютович___

«___» _____ 20__ р.

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Факультет педагогічних технологій та освіти впродовж життя

Кафедра психології та соціального забезпечення

Освітній рівень Другий (магістерський)

Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

психології та соціального забезпечення

___М.О. Оксютович___

«___» _____ 20__ р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

Яців Іванна Любомирівна

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Інтегрований психічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами старшого дошкільного віку засобами музичного впливу»

Керівник кваліфікаційної роботи: Матеюк Олег Анатолійович

Прізвище, ім'я, по батькові

доктор психологічних наук, професор

науковий ступінь, вчене звання

Затверджено наказом ректора університету від 26 жовтня 2023 р. № 620/с

2. Строк подання студентом роботи на кафедру _____ 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: в процесі дослідження були використані такі методи: міждисциплінарного теоретичного аналізу; системного теоретико-прикладного моделювання; констатуючий і формуючий експеримент; аналіз і систематизація даних психолого-медико-педагогічної документації; спостереження, бесіди, анкетування, вивчення продуктів діяльності старших дошкільнят з ЗПР і НР; кількісний і якісний аналіз результатів дослідження; методи статистичної обробки фактичних даних. Система музичної освіти Yamaha (The Yamaha Music Education System). Методика С. Судзукі. Методика Kawai. Методика музичного навчання. Дитячий тест тривожності Р. Теммла, М. Дорки, В. Амена. Методика вивчення фрустраційної реакції С. Розенцвейга.

4. Зміст кваліфікаційної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1. Теоретичні підходи до вирішення проблеми використання музичного мистецтва з метою виховного та розвивального впливу на особистість на ранніх етапах онтогенезу. Музика як чинник впливу на розвиток дітей дошкільного віку, шляхи активізації розвитку дітей дошкільного віку, загальна специфіка використання музичного мистецтва у роботі з дітьми з порушеннями в розвитку. Використання музичного мистецтва в системі психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги дитині з проблемами психічного розвитку. Розділ 2 Емпіричне дослідження впливу музики на дошкільників з ЗПР. Методики розвитку дітей дошкільного віку засобами музики. Постановка проблеми та вибір методик. Корекційно-розвивальна програма психомоторного розвитку старших дошкільників. Експериментальне вивчення мотиваційно-емоційного чинника до інтелектуальної діяльності шляхом музичного впливу. Експериментальне вивчення емоційної сфери дітей. Особливості соціально-особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку шляхом впливу музики. Висновки. Список літератури.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)

Результати дослідження інтегрованого психічного розвитку дітей засобами структурно-динамічної системи музичного впливу. Порівняльна динаміка рівнів психомоторного розвитку дітей, порівняльна динаміка рівнів продуктивності виконання інтелектуальної діяльності дітей ЕГ і КГ під впливом музичного впливу. Порівняльна динаміка рівнів соціально-особистісного розвитку дітей ЕГ і КГ під впливом музично-сценічної діяльності.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Теоретичні підходи до вирішення проблеми використання музичного мистецтва з метою виховно та розвивального впливу на особистість на ранніх етапах онтогенезу			
Емпіричне дослідження впливу музики на дошкільників з ЗПП			

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної роботи освітнього рівня магістра	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1.	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань	до <u>10 вересня 2023</u> р.	
2.	Визначення теоретико-методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми	до <u>22 вересня 2023</u> р.	
3.	Оформлення вступу кваліфікаційної роботи	до <u>08 жовтня 2023</u> р.	
4.	1 розділ кваліфікаційної роботи	до <u>21 жовтня 2023</u> р.	
5.	2 розділ кваліфікаційної роботи	до <u>18 листопада 2023</u> р.	

6.	Загальні висновки	до <u>02 грудня 2023</u> р.	
7.	Оформлення кваліфікаційної роботи	до <u>07 грудня 2023</u> р.	
8.	Попередній захист кваліфікаційної роботи.	до <u>16 грудня 2023</u> р.	
9.	Захист кваліфікаційної роботи (відповідно графіку)	до <u>19 грудня 2023</u> р.	

Студент _____ І.Л. Яців

Керівник роботи _____ О.А. Матеюк

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної роботи: «Інтегрований психічний розвиток дітей з особливими освітніми потребами старшого дошкільного віку засобами музичного впливу».

Студент: І.Л. Яців

Керівник: О. А. Матеюк

Кваліфікаційна дипломна робота включає 95 сторінки, 1 схема, 3 рисунки, перелік джерел посилання складає 73 найменування, 1 додаток.

Ключові слова: музичний вплив, діти з особливими освітніми потребами, розвиток, дошкільний вік, затримка психічного розвитку.

Об'єктом дослідження є розвиток центральних сфер психіки дітей з ЗПР засобами спеціально організованого музичного впливу.

Предметом дослідження є розробка і реалізація теоретичних, організаційно-технологічних та змістовних основ інноваційно-прикладної моделі інтегрованого психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗПР засобами музичного впливу в системі корекційно-розвивальної допомоги.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що: визначені критерії вплинули на подальший вибір діагностичного інструментарію дослідження з використанням критеріально-орієнтованих діагностичних методик, розроблених У. Ульєнковим. Дитячий тест тривожності" за авторством Р. Теммла, М. Дорки, В. Амена, який дозволяє вивчати рівень, вид та спрямованість тривожності у дітей у відношенні до різних типових для них ситуацій спілкування з іншими людьми; методика вивчення фрустраційних реакцій від С. Розенцвейга (дитячий варіант модифікації Н. Тарабрина), яка дозволяє виявити домінуючий тип та напрямок реакцій у дітей при сприйнятті складних ситуацій; опитувальник для дорослих "Оціночна шкала емоційних проявів дитини" Л. Головей, Є. Рибалко, спрямований на оцінювання ступеня вираженості емоційно-афективних проявів у поведінці дітей. За результатами дослідження виявлено, що

інтегрований психічний розвиток дитини, будучи цілісним утворенням, що представляє сукупність найбільш значущих сфер психіки дітей (психомоторної, інтелектуальної, емоційної, соціально-особистісної), є комплексним показником їх психічного розвитку, що підтвердилося в нашому дослідженні при використанні діагностичної музичної діяльності.

Спостерігається наступна тенденція, що системоутворюючим, ядровим компонентом інтегрованого психічного розвитку дитини виступає його суб'єктна активність, що виявляється в емоційному відгуку, ініціативності, самостійності, саморегуляції, самооцінки, що в наборі присутності і взаємодії цих якостей проявляється як психологічний механізм саморозвитку, механізм реалізації вікового потенціалу позитивних новоутворень.

Одержані результати можуть ефективно застосовуватися в навчальному процесі підготовки майбутніх дефектологів і психологів нового курсу під назвою "Психологія музичного впливу на особистість". Цей курс спрямований на забезпечення теоретичної та практичної компетентності у використанні психологічних можливостей музики у професійній діяльності.

Студент _____ І.Л.Яців

Дата подання кваліфікаційної роботи до захисту _____ 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП		9
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА З МЕТОЮ ВИХОВНО ТА РОЗВИВАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ НА РАННІХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ		15
1.1.	Музика як чинник впливу на розвиток дітей дошкільного віку	15
1.2.	Шляхи активізації розвитку дітей дошкільного віку	27
1.3.	Загальна специфіка використання музичного мистецтва у роботі	38
1.4.	Використання музичного мистецтва в системі психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги дитині з проблемами психічного розвитку	42
<i>Висновки до розділу 1</i>		52
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗПР		53
2.1.	Методики розвитку дітей дошкільного віку засобами музики тоди та процедура вивчення негативних емоційних станів	53
2.2.	Постановка проблеми та вибір методик	62
2.3.	Корекційно-розвивальна програма психомоторного розвитку старших дошкільників	66
2.3.1.	Експериментальне вивчення мотиваційно-емоційного чинника до інтелектуальної діяльності шляхом музичного впливу	69
2.3.2.	Експериментальне вивчення емоційної сфери дітей	74
2.3.3.	Особливості соціально-особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку шляхом впливу музики	80
<i>Висновки до розділу 2</i>		84
ВИСНОВКИ		85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		88
ДОДАТКИ		96

ВСТУП

Актуальність дослідження.

У всіх сферах сучасного суспільства відбувається серйозна переоцінка цінностей, змінюється зміст суспільного буття і свідомості, разом з ним неминуче змінюється й освіта. Розкриття і розуміння глибинних пластів внутрішнього світу людини в його цілісності, нероздільної сукупності її духовного та емоційного, особистісного та інтелектуального розвитку спонукає вчених спрямовувати свої зусилля на інтеграцію знань, на з'єднання знань з гуманістичними цінностями, де людині як їх носію дається можливість для самореалізації.

Орієнтація на дитину, її духовну культуру, розвиток емоційно-чуттєвої сфери і творчих можливостей особистості знайшло відображення в таких сучасних державних документах: Закон України «Про освіту», Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти. Музичне виховання в закладі дошкільної освіти посідає особливе місце в духовному, естетичному, культурному розвитку дитини й визначається значущістю у її всебічному розвитку й становленні як особистості.

Подібна орієнтація освіти не може не впливати на зміст спеціальної освіти, центральним завданням якого є розкриття потенційних можливостей дитини з проблемами психічної організації, формування його як активного суб'єкта доступних йому видів діяльності і становлення в цьому процесі ключових характеристик його суб'єктності (самостійності, активності, ініціативності, саморегуляції) вже на ранніх етапах онтогенезу, оскільки саме в цей період розвитку закладається фундамент багатьох особистісних якостей.

В останні роки в спеціальній психології вивчення суб'єктної спрямованості простежується в дослідженнях Е. Дмитрієвої, І. Йокубаускайте, І. Коробейникова, Т. Князевої, Е. Медведєвої, У. Ульяновка, та ін. Вищезазначені автори вважають, що розвиток

мотивованої активності, внутрішньої незалежності та самостійності дітей з деякими дефектами розвитку є найважливішою умовою їх просування до рівня вікової норми.

На жаль, репродуктивний характер навчання цих дітей, про що пишуть багато дослідників (В. Лубовський, З. Калмикова, Г. Капустіна, У. Ульяновка, С. Шевченка, Л. Божович, О. Таранченко, Т. Скрипник, Нікольська, Л. Аристова), донині залишається домінуючим в практиці спеціальної освіти, активна позиція дитини у власному саморозвитку не розроблена в достатній мірі ні теоретично, ні технологічно. У контексті названих проблем з усією очевидністю постає завдання пошуку таких засобів організації діяльності дитини, за допомогою яких стало б можливим переміщення акценту з репродуктивних на активні методи корекційно-розвивальної роботи з нею. Ми вважаємо, що одним з ефективних засобів у цьому плані може бути музичне мистецтво, яке представляє собою одну з найважливіших форм освоєння дитиною дійсності через особливим чином організовану діяльність. Вплив музичного мистецтва за певних умов може розвивати, поглиблювати і направляти емоції, будити фантазію, змушувати працювати думку, народжувати ідеали.

У працях видатних закордонних і вітчизняних психологів (В. Вундта, Г. Фехнера, Т. Рібо, К. Штумпфа, Г. Монстерберга, К. Юнга, В. Бехтерева, О. Таранченко, Т. Скрипник, Л. Аристова, Б. Ананьєва, С. Рубінштейна та ін.) ми зустрічаємося з поглядами, які свідчать про вищої складності для психологів «працювати» з дивно тонким матеріалом музичного мистецтва. На їх думку, психологія має увібрати в себе вищі досягнення мистецтва в активному впливі на особистість. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з досліджуваної проблеми переконує, що в просторі спеціальної освіти існує певний пласт робіт, що містять висловлювання, думки про використання музики в роботі з дітьми з розладами ЦНС, глухими, слабочуючими, мають афазію, порушення опорно-рухового апарату. Але при цьому можна констатувати, що ці роботи виконані в рамках різних наукових напрямків,

вони не пропонують науково обґрунтованих підходів до формування дитячої суб'єктності засобами музики. Пропоновані авторами парціальні корекційні програми з використанням музики найчастіше розглядаються поза зв'язку з емпіричними дослідженнями, внаслідок чого оцінка їх ефективності ускладнена. Можна сказати категоричніше: в освітній системі компенсаторної спрямованості взагалі відсутні цілеспрямовані теоретичні та експериментальні дослідження, що показують можливості цілісної системи музичного впливу в інтегрованому підході до психічного розвитку дітей з ЗПР (психомоторному, інтелектуальному, емоційному, соціальноособистісному). Відсутність в корекційній психології спеціальних комплексних досліджень у цьому напрямку, а також особлива практична значимість позначеного кола проблем спонукали нас до проведення даного дослідження.

Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних основ і практичних рекомендацій щодо використання структурно-динамічної організації музичного впливу для інтегрованого вивчення та корекції психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗПР.

Об'єкт дослідження – динаміка структурних компонентів психіки дітей з ЗПР під впливом спеціально організованого музичного впливу.

Предмет дослідження – розробка і реалізація теоретичних, організаційно-технологічних та змістовних основ інноваційно-прикладної моделі інтегрованого психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗПР засобами музичного впливу в системі інклюзивної освіти.

Загальна **гіпотеза** дослідження. Інтегрований психічний розвиток старших дошкільнят з ЗПР (сукупність психомоторного, інтелектуального, емоційного, соціально-особистісного компонентів, саморозвиток яких обумовлено суб'єктною активністю дітей) є комплексним показником їх просування до норми психовікового розвитку, що особливо є важливим на етапі переходу від старшого дошкільного віку до молодшого шкільного віку.

Науково обгрунтована структурно-динамічна система музичного впливу, включена в контекст корекційно-освітнього простору щодо дітей старшого дошкільного віку з ЗПР, може стати ефективним засобом їх просування до норми психовікового розвитку та реалізації потенційних можливостей як активних суб'єктів діяльності.

На основі даної гіпотези в нашому дослідженні обгрунтований і реалізований новий у спеціальній психології підхід до вивчення комплексного розвитку дітей з ЗПР на ранніх етапах онтогенезу через аналіз становлення основних сфер психіки. Такий підхід, на наш погляд, дає можливість заповнити дефіцит об'єктивних уявлень про цілісний розвиток дітей з ЗПР через цілеспрямовану організацію діяльності.

Мета, предмет і висунуті гіпотези дозволили сформулювати такі **завдання дослідження:**

1. Вивчити концептуальні підходи до інтегрованого розвитку дітей з ЗПР засобами музичного впливу.
2. Розробити критерії діагностування індивідуального вивчення інтегрованого психічного розвитку дитини в сукупності всіх вхідних в нього компонентів (психомоторного, інтелектуального, емоційного, соціально-особистісного на основі їх суб'єктної активності).
3. Експериментально вивчити найбільш характерні особливості прояву окремих компонентів інтегрованого психічного розвитку дітей з ЗПР у порівнянні з нормально розвиненими однолітками в типових умовах навчання і виховання в дошкільному закладі.
4. Розробити організаційно-технологічні та змістовні основи супроводу старших дошкільнят з ЗПР за допомогою структурно-динамічної системи музичного впливу, включеного в освітній простір дітей з ЗПР.
5. Простежити можливості компенсації відхилень у психічному розвитку дітей з ЗПР у спеціально створених умовах.
6. Розробити та апробувати курс «Психологія музичного впливу на особистість», що забезпечує теоретичну і практичну компетентність

студентів психолого-педагогічного профілю у використанні психологічних можливостей музичного впливу на дітей у майбутній професійній діяльності.

Методи дослідження. У роботі використовувалися методи: міждисциплінарного теоретичного аналізу; системного теоретико-прикладного моделювання; констатуючий і формуючий експеримент; аналіз і систематизація даних психолого-медико-педагогічної документації; спостереження, бесіди, анкетування, вивчення продуктів діяльності старших дошкільнят з ЗПР і НР; кількісний і якісний аналіз результатів дослідження; методи статистичної обробки фактичних даних.

Наукова новизна дослідження полягає в обґрунтуванні нового нетрадиційного для психології підходу до інтегрованого вивчення і психічному розвитку дітей з ЗПР засобами структурно-динамічної системи музичного впливу. Поглиблено зміст поняття інтегрованого психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку з ЗПР. На основі аналізу досліджень в галузі вікової, педагогічної та корекційної психології розроблена структура цього цілісного утворення з виділенням в ній системоутворюючих компонентів, що представляють центральні сфери психіки дітей (психомоторного, інтелектуального, емоційного, соціально-особистісного, їх суб'єктної організації).

Теоретична значимість дослідження полягає у тому, що у дослідженні ми розвинули та конкретизували найважливіший теоретичний принцип вітчизняної психології про соціальну обумовленість психічного розвитку дитини, підтвердили роль спеціально організованого музичного впливу на проблемних дітей як ефективного засобу їх інтегрованого психічного розвитку. Отримано і проаналізовано експериментальні дані про індивідуальні та типові для дітей з ЗПР у порівнянні з нормою психічного розвитку особливості психомоторного, інтелектуального, емоційного, соціально-особистісного розвитку в умовах традиційного навчання і виховання. Теоретично обґрунтована роль фактора оточуючого середовища («музично розвиваючого середовища») у розвитку суб'єктної активності

дітей. Визначено теоретичні засади, зміст, умови та напрями реалізації корекційно-розвивальних програм у психомоторному, інтелектуальному, емоційному та соціально-особистісному розвитку дітей з ЗПР засобами спеціально організованого музичного впливу.

Структура дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку літератури. Текст ілюстрований, рисунками, схемами.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ ВИХОВНОГО ТА РОЗВИВАЮЧОГО ВПЛИВУ НА ОСОБИСТІСТЬ НА РАННІХ ЕТАПАХ ОНТОГЕНЕЗУ

1.1. Музика як чинник впливу на розвиток дітей дошкільного віку

Видатний композитор Д. Шостакович висловлював переконання, що "музика завжди супроводжує людину у всіх сферах життя - у радості та горі, під час праці та відпочинку". Він підкреслював, що музика так глибоко вплетена у повсякденне існування, що її сприймають як нещось необхідне, як повітря, яким ми дихаємо автоматично, без задуму. За словами композитора, світ став би набагато біднішим, втративши цю чудову мову, яка допомагає людям краще розуміти один одного. Шостакович підкреслював, що любов до музики та вміння правильно її сприймати не є вродженим, а набувається з часом. І чим раніше музика увійде в життя людини, тим глибше і точніше це мистецтво займе місце в її душі. Все те, що отримує дитина в період дошкільного дитинства, багато в чому визначає, що приносить вона суспільству в майбутньому. Саме в цю пору ранньої життя закладаються основи різноманітних якостей і властивостей у формування особистості дитини, її інтереси і здібності. Психологи відзначають, велика частина придбаного в цей період, засвоюється винятково швидко, і запам'ятовується на довгі роки, часом до кінця життя [4].

Вже відомо, що раніше за багато інших людських здібностей виявляються музичні здібності. Два основні показники здібностей до музики – це емоційна чуйність і музичний слух, проявляються в перших місяцях життя дитини. Малюк здатний емоційно відгукуватися на веселу або спокійну музику. Він зосереджується, затихає, якщо чує звуки колискової.

Коли навіть лунає весела, танцювальна мелодія, змінюється вираз його обличчя, пожвавлюється рух.

Дослідженнями встановлено: дитина здатна розрізняти звуки по їх висоті вже в перші місяці свого життя. Особливо очевидний цей факт, у тих, хто стали професійними музикантами. Вражаючі здібності проявив Моцарт у чотири роки, він грав на органі, скрипці, в п'ять років, створював перші твори.

Мета впливу музики на виховання дітей – це залучення до музичної культури в цілому. Вплив музики на формування особистості дитини в розвитку творчої діяльності дітей дуже велика. Музика, як і будь-яке мистецтво здатне впливати на всебічний розвиток особистості дитини, спонукати до морально естетичного переживання, вести до перетворення навколишнього до активного мислення. Загальне музичне виховання має відповідати основним вимогам: бути загальним, що охоплює всіх дітей і всебічним, гармонійно розвиває всі сторони формування особистості дитини [9, с.38].

Часто дорослі ставлять запитання: «Чи потрібно долучати дитину до музики, якщо у неї немає яскравих проявів?» Відповідь: позитивна. Висновку про здібність до музики дитини можна робити лише після того, коли вона отримає правильне і належне музичне виховання та навчання.

Всебічність музичного виховання виступає як один з ефективних шляхів морального збагачення формування особистості дитини. Активізації її розумової діяльності, підвищення життєвого тону. Вплив музики об'єднує дітей в єдиному переживанні, стає засобом спілкування між дітьми.

Музичний досвід дітей ще дуже простий, але він може бути досить різноманітним. Майже всі види музичної діяльності в самих первинних засадах доступні дітям і правильна постановка виховання забезпечують різнобічність їх музичного та загального розвитку особистості дитини. Через виховання естетичного ставлення до навколишнього життя, через розвиток здібностей, емоційно співпереживати почуття і думки, виражені у творах,

дитина входить в образ, вірить і сама діє відповідно до уявної ситуації. Вплив музики спонукає її до «чудової здатності радіти за інших, переживати за чужу долю, як за свою».

Дитина, спілкуючись з музикою, розвивається всебічно, вдосконалюється фізичний вигляд дитини, встановлюються гармонійні зв'язки. У процесі співу розвивається не тільки музичний слух, але і співочий голос, а, отже, і голосовий руховий апарат. Музично ритмічні рухи спонукають до правильної постави, координації рухів, їх гнучкості й пластичності [11].

Дитина здатна відчувати характер, настрій музичного твору, співпереживати почуттю, виявляти емоційне ставлення, розуміти музичний образ, помічати хороше і погане, долучається тим самим до різних видів художньої діяльності. Діти також здатні вслухатися, порівнювати, оцінювати найбільш яскраві і зрозумілі музичні явища.

Вплив музики на різнобічний розвиток формування особистості дитини забезпечується завдяки тісному взаємозв'язку естетичного виховання з моральним, розумовим та фізичним.

Гармонійність музичного впливу на формування особистості дитини, досягається тоді, коли використовується всі форми організації музичної діяльності дітей.

Основна форма освітньої роботи з дітьми – музичні заняття, в ході яких здійснюється систематичне, цілеспрямоване і всебічне виховання дошкільнят, відбувається формування музичних здібностей кожної дитини.

Заняття включають чергування різних видів діяльності: (вхід, вітання, музично-ритмічні вправи, слухання музики, розвиток слуху і голосу, спів, гри на дитячих музичних інструментах, ознайомлення з елементами музичної грамоти, музично дидактичні ігри, рухливі ігри, танці, хороводи, і т.д.). Забезпечуючи тим самим різнобічний розвиток музичних здібностей дітей. Музичні заняття сприяють вихованню впливів багатьох позитивних якостей на формування особистості дитини. Об'єднують дітей загальними радісними

діями, вчать культурі поведінки, вимагають певної зосередженості, прояву розумових зусиль, ініціативи і творчості. Музичні заняття в дитячому садку впливають на формування особистості дитини на інші форми організації дітей. Самостійна музична діяльність дітей буде активнішою на основі знань, умінь, навичок, набутих на заняттях. Свята, розваги, дозвілля пройдуть успішніше, цікавіше, якщо вивчені на заняттях пісні, танці, хороводи, ігри діти виконують виразно і невимушено[43].

Музика сприймається слуховим рецептором, впливає на загальний стан усього організму дитини, викликає реакції пов'язані зі зміною кровообігу, дихання. В. Бехтерев, підкреслюючи цю особливість, довів, що якщо встановити механізми впливу музики на організм, то можна викликати або послабити збудження. П. Анохін, вивчив питання впливу мажорного і мінорного ладу на стан організму дитини, робить висновок, що вміле використання мелодійного, ритмічного та інших компонентів музики допомагає і формує особистість дитини під час роботи і при відпочинку.

Наукові дані про фізіологічні особливості музичного сприйняття дають матеріалістичне обґрунтування ролі музики у виховання особистості дитини.

Спів розвиває голосовий апарат, зміцнює голосові зв'язки, покращує мову дитини (педагоги-логопеди використовують спів при лікуванні заїкання), що сприяє виробленню вокально-слухової координації. Правильна поза співаючих дітей регулює і поглиблює дихання дитини.

Заняття музично-ритмічними вправами, засновані на взаємозв'язку музики і руху, такі вправи поліпшують поставу дитини, координацію рухів, у дитини формується вироблена чіткість ходьби і легкість бігу. Динаміка і темп музичного твору, присутній і при рухах, відповідно дитина змінює швидкість, ступінь напруги, амплітуду напрямку.

Про роль музики в повсякденному житті хочу підкреслити особливо. Музичне виховання особистості дитини особливо здійснюється на святах і розвагах. Розвага є важливим засобом поглиблення на всебічний розвиток і формування особистості дошкільників, сприяє прояву позитивних якостей

особистості дитини, підвищує зацікавленість, активність дітей до всього, що пропонується їм, допомагає також створити радісну атмосферу, сприяє формуванню у дітей позитивних якостей, емоцій, розширює сферу їх почуттів, долучає до колективних переживань, розвиває ініціативу, творчу вигадку. Систематично проводяться розваги в дитячому садку збагачують життя дитини, сприяє формуванню більш повного і гармонійного їх розвитку.

Ранки в дитячому садку займають особливе місце в системі музичного виховання і формування особистості дитини. Вони поєднують у собі як засоби впливу різні види мистецтва і художньої діяльності.

Саме на ранках художня діяльність дітей різноманітна: урочисті ходи, перебудування, хороводи, спів, інсценівки, ігри, танці, виразне читання віршів, виконання музичних творів, яскраве, барвисте оформлення музичного залу, створює у дітей піднесений настрій, викликає емоційні почуття. Особливу роль на ранках грає музичне мистецтво. Володіючи великою силою емоційного впливу, це впливає на дітей і створює відповідні настрої: урочисто піднесений, спокійний, веселий. Музика на ранках поглиблює художні образи, поетичного тексту, викликає у дітей почуття співпереживання змісту пісні. На святах і розвагах діти займаються різними видами музичної діяльності. Діти виконують пісні, танці, грають на дитячих музичних інструментах невеликими ансамблями, в музичні ігри, водять хороводи, А музичний репертуар на святах і розваги використовується досить різноманітно[55].

Музика в дитячому садку звучить не тільки на святах, на заняттях, але і в повсякденному житті дитячого садку. Музика, що супроводжує ранкову гімнастику, також фізкультурні заняття, активує дітей, значно підвищуючи якість виконуваних ними вправ, організовуючи колектив. Відомо, що звучання музичних творів впливає на працездатність серцево-судинної, м'язової, дихальної систем організму. При виконанні вправ з музичним супроводом поліпшується легенева вентиляція, збільшується амплітуда

дихальних рухів. У цей же час можна говорити про розвиток у дітей музичності, емоційної чуйності, слуху.

Дитина і тут вчиться сприймати музику, рухатись відповідно до її характеру, засобами виразності. Отож, використання музики на фізкультурних заняттях, ранковий гімнастики, впливає зміцненню організму і розвиток музичності, надалі формуючи особистість дитини.

Вплив музики на дошкільнят здійснюється також і в повсякденному житті дитячого садку. Використання музичних творів у години прийому дітей, дозвіль, на прогулянці, заняттях, збагачує дітей новими враженнями, що впливає на формування розвитку самостійної творчої ініціативи. Вплив музики в повсякденному житті дітей в умовах дитячого садку визначається чітким керівництвом з боку вихователя, а також можливостей, схильності та інтересів дітей, за допомогою музичного керівника, які самостійно підбирають музичний репертуар, припускаючи включення його в різні моменти життя дитини. Розглянемо деякі можливості впливу музики в години дозвілля, під час ігор дітей, на прогулянках, в умовах різних заняттях, пов'язаних з мистецькою діяльністю дітей [55].

Діти дуже люблять слухати музику не тільки під час музичних занять. З великим задоволенням вони слухають пісні, інструментальну музику на дисках, касетах. У години дозвілля діти співають разом з вихователем знайомі їм пісні, вихователь займається і окремими дітьми, допомагає їм освоїти гру на дитячих музичних інструментах чи складний елемент танцю.

У вільний від заняття час діти часто повторюють ігри, в яких впливу музики відводиться значна роль. Наприклад, граючи в «концерт», «музичні заняття», «день народження», діти згадують і виконують музичні твори, танці, хороводи, імпровізують, складають власні пісеньки, підбираючи їх на металофоні або інших музичних інструментах. Також на дітей впливають музично-дидактичні ігри, які розвивають музичний слух, творчі здібності дитини, допомагають в ігровій формі засвоїти елементи нотної грамоти. Музично дидактичні посібники, які впливають на особистість дитини

комплексно, викликають у неї зорову, слухову, рухову активність, тим самим, розширюючи музичне сприйняття в цілому. Наприклад, музично-дидактична гра «Пісня, танець, марш», де діти сприймають бадьору, веселу, рухливу, енергійно музику, чітко і ритмічно ходять під неї, визначають жанр музично твору за допомогою картинок символів.

Музика відіграє важливу роль у вихованні дітей під час прогулянок, сприяючи їхній активності, самостійності та емоційному розвитку. Особливо літній період є найбільш підходящим для музичних виявів дітей під час гулянь, коли на відкритому повітрі можна організовувати цікаві ігри. Діти можуть співати улюблені пісні, влаштовувати хороводи самостійно чи разом із вихователем. Ефективність цієї роботи значною мірою залежить від взаємодії між вихователем та музичним керівником, а також від їхньої спільної роботи на заняттях з художньою літературою та образотворчою діяльністю. [7, с.303].

Набагато швидше і цікавіше буде сприймається казка дітьми, якщо при першому її переказі використовуються музичні твори, дитячі музичні інструменти. Це дозволяє дітям зрозуміти характер героїв, особливості персонажів казок. Вплив музики також допомагає передати в малюнку характерні особливості художнього образу, збагачує дитячі враження. Наприклад, діти старшої групи малюють осінній пейзаж, як падають повільно, кружляючи осінні листочки. І включивши дітям музичний твір «Осіньна пісня» П. Чайковського, педагог створює певний настрій на роботу.

Вплив музики в різних видах діяльності дошкільника повинен знайти застосування завдяки активній організації діяльності педагога у формуванні особистості дитини.

Вплив музики, безпосередньо впливає на почуття дитини, формує її моральний образ. Вплив музики буває часом більш сильним, ніж вмовляння або вказівки. Знайомлячи дітей з творами різного емоційного освітнього змісту, ми спонукаємо їх до співпереживання. Пісня про рідний край спонукає почуття любові до Батьківщини. Хороводи, пісні, танці різних

народів викликають інтерес до їх звичаїв, виховують інтернаціональні почуття. Жанрове багатство до музики допомагає сприйняти героїчні образи і ліричний настрій, веселий гумор і задерикуваті танці. Різноманітні почуття, що виникають при сприйнятті музики, збагачують переживання дітей, їхній духовний світ [5, с.263].

Грунтуючись на положеннях психології про роль діяльності в розвитку особистості, розглянемо структуру музичної культури дитини, за О. Радиноюю (Додаток А).

Як видно з додатку А до поняття «музична культура» входять різноманітні види музичної діяльності і їх результат – музичні твори, їхнє сприймання, виконавство, а також музично-естетична свідомість людей (інтереси, потреби, настанови, емоції, переживання, почуття, естетичні оцінки, смаки, ідеали, погляди, теорії), які склались у процесі цієї діяльності.

Музичну культуру можна розглядати як специфічну субкультуру певної соціальної групи (діти дошкільного віку).

В ній можна виділити два компонента:

1) індивідуальна музична культура дитини, що включає музично-естетичну свідомість, музичні знання, вміння і навички, що склалися в результаті практичної музичної діяльності;

2) музична культура дітей дошкільного віку, котра включає в себе твори народного і професійного музичного мистецтва, що застосовують у роботі з дітьми, музично-естетичну свідомість дітей і різні інститути, що регулюють музичну діяльність дітей і задовольняють потреби їхнього музичного виховання.[20, с18]

В освітній системі компенсаторної спрямованості відсутні цілеспрямовані теоретичні та експериментальні дослідження, що показують можливості цілісної системи музичного впливу в інтегрованому підході до психічного розвитку дітей з ООП (психомоторному, інтелектуальному, емоційному, соціально-особистісному).

Рішенню виховних завдань багато в чому сприяють колективний спів, танці, ігри, коли діти охоплені загальними переживаннями. Спів вимагає від учасників єдиних зусиль. Загальні переживання створюють ґрунт для індивідуального розвитку, приклад товаришів загальну насагу, радість виконання, активізують боязких, нерішучих дітей. Для розбещеного увагою, зміна самовпевненим, успішний виступ інших дітей, служить відомим гальмом негативних проявів. Такій дитині можна запропонувати надати допомогу товаришам, виховуючи тим самим скромність і одночасно розвиваючи індивідуальні здібності. Заняття музикою впливають на загальну культуру поведінки дошкільника. Чергування різних занять, видів діяльності (співу, слухання музик, гри на дитячих музичних інструментах, рухи під музику і т.д.) вимагає від дітей уваги, кмітливості, швидкості реакції, організованості, прояв вольових зусиль: виконуючи пісню, вчасно почати і закінчити її; в танцях, іграх уміти діяти, підкоряючись музиці, утримуючись від імпульсивного бажання швидше побігти, когось перегнати. Все це удосконалює гальмівні процеси, впливає на волю дитини.

Таким чином, музична діяльність впливає і створює необхідні умови для формування моральних якостей особистості дитини, закладає первісні основи загальної культури майбутньої людини. Сприйняття музики тісно пов'язано з розумовими процесами, тобто вимагає уваги, спостережливості, кмітливості. Діти прислухаються до звучання, порівнюють схожі і різні звуки, знайомляться з їх виразним значенням, відрізняють характерні смислові особливості художніх образів, вчать розбиратися в структурі твору. Відповідаючи на запитання педагога, після того як пролунав твір, дитина робить перші узагальнення і порівняння: визначає загальний характер п'єс.

У музично ритмічній діяльності діти з великим задоволенням придумують, комбінують рухи танцю, наспівуючи і рухаючись під музику. Танець, народний танець, пантоміма та особливо музично ігрова драматизація спонукають дітей зобразити картину життя, охарактеризувати

якийсь персонаж, використовуючи виразні рухи, міміку слова. При цьому спостерігається певна послідовність: хлопці слухають музику, музика впливає на них, опісля вони розподіляють ролі, потім вже діють. На кожному етапі виникають нові завдання, що змушують мислити, фантазувати, творити[11].

Основне завдання формування особистості дитини в дитячому садку є всебічний і гармонійний розвиток дитини. Це завдання виконує музичне виховання. М.К. Крупська так характеризує значення мистецтва у вихованні особистості дитини: «Треба допомогти дитині через мистецтво глибше усвідомлювати свої думки і почуття, ясніше мислити і глибше відчувати ...» Педагогіка, спираючись на ці положення, визначає поняття музичного виховання та розвитку.

Музичне виховання впливає на дитину, це цілеспрямоване формування особистості дитини шляхом впливу музичного мистецтва, формування інтересів, потреб, естетичного ставлення до музики.

Музичний розвиток для дитини – це результат формування особистості дитини в процесі активної музичної діяльності.

Завдання музичного виховання – формування особистості дитини, підпорядкування спільної мети всебічного і гармонійного виховання особистості дитини і будується з урахуванням своєрідності музичного мистецтва і вікових особливостей дошкільників:

1. Виховувати любов до музики. Це завдання вирішується шляхом розвитку сприйнятливості, музичного слуху, які допомагають дитині гостріше відчути і осмислити зміст почутих музичних творів.

2. Узагальнювати музичні враження дітей, знайомити їх з різноманітними музичними творами.

3. Знайомити дітей з елементами музичних понять, навчати найпростішим практичним навичкам у всіх видах музичної діяльності, щирості виконання музичних творів.

4. Розвивати емоційну чуйність. Сенсорні здібності, почуття ритму, формувати співочий голос і виразність рухів.

5. Сприяти виникненню і початкового прояву музичного смаку на основі отриманих вражень і уявлень про музику, спочатку формуючи образотворче, а потім оцінне ставлення до музичних творів.

6. Розвивати творчу активність у всіх доступних дітям видах музичної діяльності: передачі характерних утворень в іграх і хороводах, використання вивчених танцювальних рухів, імпровізації маленьких пісень, наспівів, ініціативу і прагнення застосовувати вивчений матеріал у повсякденному житті, музицирувати, співати і танцювати [37 с. 27].

Музичне виховання має важливе значення в естетичному і моральному становленні і формуванні особистості дитини. Засобами музичності діти долучаються до культурного життя, знайомляться з важливими громадськими подіями. У процесі сприйняття музики у дітей розвивається пізнавальний інтерес, естетичний смак, розширюється кругозір.

Вміння донести до дітей музичний твір, долучити до нього, впливаючи на їхні почуття, і думки, це благородний й відповідальний вплив музики на дитину.

Теорія і практика музичного виховання в дитячих дошкільних освітніх установах показала, що ці завдання виконуються за певних умов.

Перш за все, процесом музичного виховання повинен керувати педагог, ідейно і професійно підготовлений, творчий у своїх педагогічних шуканнях, що володіє мистецтвом і любить своїх вихованців.

З кожним роком все більше дітей отримують у дитячих садках систематичний музичний розвиток. Першою ланкою в системі музичного виховання є слухання музики.

Слухання музики розвиває інтерес, любов до неї, розширює музичний кругозір, підвищує музичний кругозір, підвищує музичну сприйнятливність дітей, виховує зачатки музичного смаку.

Музика співочого характеру на кшталт колискової покращує якість співу: діти починають співати більш протяжно. Спокійною музикою можна викликати в дітей відповідні настрій, внутрішню зосередженість. Дитина повинна слухати таку музику, особливо важливо це для легкозбудливих дітей з нестійкою системою. Систематичне слухання музики в дитячому садку допомагає дітям в більш старшому віці краще розуміти і любити її [8, с.264].

Вплив музичного твору для дітей має бути художнім, мелодійним, доставляти насолоду своєю красою. Крім того, вона повинна передавати почуття, настрій, думки, доступні дітям.

Обсяг дитячої уваги не великий. Тому для слухання підбирають невеликі за обсягом твори, з яскравою мелодією, нескладної гармонії, ясною формою, негучної сили звучання і нешвидкі за темпом. Для слухання вокальної музики підбирають більш важкі пісні, ніж, ті, які виконують самі діти.

Спів – це основний засіб музичного виховання, який впливає на особистість дитини. Він найбільш близький і знайомий дітям. Діти люблять співати. Виконуючи пісні, вони глибше сприймають музику, активно висловлюють свої переживання і почуття. Текст пісні допомагає їм зрозуміти зміст музики і полегшує засвоєння мелодії.

У процесі співу у дітей розвиваються музичні здібності: музичний слух, пам'ять, почуття ритму. Спів сприяє розвитку мови. Слова виговорюються протяжно, співочо, що допомагає чіткій вимові окремих звуків і складів.

Художня музика впливає на дітей, викликає радісні емоції, сприяє піднесенню настрою. Це полегшує виконання рухів, які стають більш чіткими і виразними, в залежності від її характеру. Вплив музики організовує дітей, допомагає рухатися дружно і погоджено, а також сприяє музичному розвитку дошкільників. Діти починають відчувати форму твору, вчаться відчувати сильну частку такту, висоту звучання, виконувати ритмічний малюнок. Лікарі вважають, що спів позитивно впливає на дітей [9].

1.2. Шляхи активізації розвитку дітей дошкільного віку

Дослідження медичних фахівців підтверджують, що діти починають розрізняти звуки вже на п'ятому місяці вагітності матері. Вони можуть реагувати на гучність і ритм мелодій, виявляючи вподобання або неприязнь. Через вплив на нейроендокринну систему музика практично впливає на всі системи та органи організму дитини, включаючи зміни в частоті дихання, м'язовому тонусі та роботі шлунка та кишечника. Лікарі стверджують, що період вагітності надає чудову можливість не лише для формування фізичних аспектів дитини, але й для впливу на її інтелект, креативність, музичні здібності, сприяючи когнітивному та емоційному розвитку.[1].

Багато вагітних жінок відчують позитивний вплив музичних творів. Проте, як рекомендують аудіологи, при прослуховуванні мелодій орієнтуватися насамперед слід на власний музичний смак [2].

Якщо ви хочете, щоб ваша дитина краще слухала музику під час вагітності, ви можете використовувати навушники. Деякі експерти вважають, що слух дитини в утробі матері дещо відрізняється від нашого. І тому вони рекомендують майбутнім татам розмовляти з дітьми або шепотіти на вушко мамі. Це покращить слух малюка, а коли дитина народилася, потрібно дотримуватися деяких простих правил при прослуховуванні музичних творів. Магнітофон слід розміщувати на відстані не менше одного метра від дитячого ліжка чи манежу, а звук музики не повинен перевищувати гучності розмовної мови. [5].

Тисячі експериментів були проведені на рослинах, тваринах і людях, щоб проілюструвати вплив звуків на живі організми. Деякі види, такі як мімози та петунії, виявилися швидкорослими та цвітуть на два тижні раніше, ніж очікувалося. Під впливом класичної музики корови дають більше молока. У пінчерів, наприклад, кров'яний тиск може змінюватись на 70 мм ртутного стовпчика в залежності від мелодії. [23, с. 27].

В Японії провели експеримент з участю 120 годуючих матерів.

Половина з них прослуховувала класичну музику, а інша половина — популярну. У першій групі обсяг молока у жінок збільшився на 20%, тоді як у другій групі він зменшився вдвічі[5].

Коли ми слухаємо звуки природи, ми заряджаєтеся величезною енергією, відчуваєте приріст розумових і фізичних сил, підвищуємо свій творчий потенціал. Навіть просте прослуховування звуків природи може відволікти нас від важких думок і суєти повсякденного життя. Експерти відзначають, що музика Моцарта є найбільш корисною для здоров'я. Його роботи універсальні, вони рекомендовані для зняття стресу, ефективного вивчення матеріалу, від головного болю, а також під час етапів відновлення, наприклад після екстремальних ситуацій. Крім того, всі твори Моцарта мають лікувальні властивості. Це явище було названо ефектом Моцарта. [18, с. 17 - 26].

Секрет цілющої дії музики Вольфганга Амадея Моцарта підтвердив Альфред Томатіс, оториноларинголог, член Французької медичної академії. Він вивчав особливості людського мозку і виявив, що: слухання звуків високої частоти від 5000 до 8000 Гц підвищує активність мозку, покращує пам'ять і стимулює процеси мислення. Ці вібрації, здається, живлять наш мозок і, як наслідок, усе наше тіло. Альфред Томатіс проаналізував музику різних композиторів і дійшов висновку, що у творах Моцарта найбільше потрібних частот. Він також виявив, що діти в основному чують ці звуки під час внутрішньоутробного розвитку. Після моделювання подібного фону дітям різного віку та з різними вадами розвитку дозволяли слухати записи, і їхнє здоров'я покращувалося. Власне, високочастотні вібрації пробуджують почуття архаїчного зв'язку з матір'ю, дарують людині відчуття безпеки, щирості та щастя [18].

Регулярне заняття музикою, за даними недавнього дослідження вчених з Канади, сприяє поліпшенню пам'яті та активізує когнітивний розвиток дітей. Вони також стверджують, що їм вдалося отримати перші докази наявності зв'язку між уроками музики та здатністю дитини до концентрації

уваги.

Після одного року уроків діти продемонстрували покращення результатів в тестах на пам'ять, пов'язаних із загальними показниками інтелектуального розвитку, такими як навички читання, письма, математичні розрахунки та рівень IQ. Ці результати також знаходять відображення в даних нейроімеджингу головного мозку[40].

Дійсно, не кожен музичний жанр має благотворний вплив на організм людини. Сучасна молодь і підлітки часто знаходять стимуляцію в музиці поп-культури, такій як рок, реп, поп і т.д. Вони можуть "втекти" в іншу "уявну" реальність, переглядаючи відеокліпи з яскравим контентом і гучною ритмічною музикою. Однак експерти переконують, що не завжди сучасна музика позитивно впливає на емоційну сферу молоді особистості. Цей вид мистецтва може також викликати спрощені емоційні стани та підвищену агресію[7].

Науково-експериментальні дослідження вітчизняних вчених виявили статистично-достовірні порушення ряду психічних функцій під дією року (об'єми короткочасної пам'яті: зниження рівня зрозумілого спілкування, виникнення почуття роздратованості і туги, зниження писемної продуктивності, виникнення почуття важкості) з паралельним порушенням ЕЕГ характеристик мозку [48].

Важливо відзначити, що рівень акустичної енергії на рок-концертах може досягати високого показника в 120 децибел, аналогічного до шуму від реактивного літака. У той час як відомо, що експозиція звуку на рівні 160 децибел може викликати серйозні пошкодження слуху та навіть призвести до його втрати. Важливо отримати, що в рок-культурі фанатизм грає ключову роль, що за Л. Сбітнева, може стати джерелом добровільного "рабства", що обмежує свободу особистості та зводить людину до закритого стану. Збудження підкіркових структур головного мозку внаслідок безумовних біологічних реакцій також є психофізіологічною причиною рок-ефекту. Наприклад, раптове підвищення збудливості центральної нервової системи.

Перші результати дій року проявляються в слуховому апараті людини. За даними професора В. Гуковича приблизно 40% любителів року 13-15 р. страждають слуховими шумами, а приблизно 60% 19-20 річних студентів виявляють ознаки туговухості. В перспективі це означає, що десь через 50 років країна може одержати суспільство глухих людей [47].

Музикознавець В. Степурко вважає, що для психотерапії підходить тільки класична музика, і категорично відкидає сучасну поп- і рок-музику. Причому найкращого ефекту досягали лише програми, створені на основі милозвучних класичних і народних мелодій. Так, Єлена Пімкіна в своїй статті «Моцарт делает умнее» стверджує, що найнезвичайніша музика – це музика Моцарта: не швидка, але і не повільна, плавна. Але не занудна надзвичайно чарівна у своїй простоті[51].

На думку вчених, музика композитора Моцарта сприяє розвитку інтелектуальних здібностей у дітей.

І мистецтвознавці все більше вимагають дбайливого підходу до реального оточення особистості, щоб викоринити музичний «шум», фальшиві нечисті інтонації, надто різкі та карколомні звукові враження. Це пояснюється тим, що для людини звук є сильнішим сенсорним стимулом, ніж світло чи колір. Людське вухо може сприймати від 16 000 до 20 000 коливань за секунду. Перевищення верхнього порогу може викликати серйозні зміни в організмі людини.

У музичній сфері в основному працюють звуки, які коливаються в межах від 16 до 4000 герц, що визначено історичною еволюцією мовлення та співу людей. Прикрим є те, що сучасні технічні засоби репродукування музики, які володіють великою звуковою потужністю, не передбачають контрольних меж для рівня гучності. Навіть якщо в повсякденному житті голосна розмова людини сприймається як ознака безкультур'я, то в сучасному молодіжному середовищі загальноприйнятим є абсолютно некультурне сприйняття музики, яка звучить вище художнього рівня гучності. Особливо таке становище характерне для танцювальних дискотек,

де коливаючі рухи мембран апаратури здатні викликати хворобу органів, слуху. «... на дискотеці сила звуку доведена до тієї степені, коли вона ще не вбиває, але починає діяти на нижні шари мозку, на його підвалини, на підкірну основу, на підсвідомість, на глибинні шари психіки, що можна порівняти з дією наркотичних речовин».

У цьому випадку це не мелодійна композиція в стилі Чайковського чи Шопена, а скоріше ритмічна музика, така як поп або рок. Коли удари ритму збігаються з буттям вашого серця, створюються враження, ніби всередині вас рухається важке ядро від великого дзвону, яке лунає через усе ребро та пронизує шкірну клітину. [45, с.184].

Безперечно, міра гучності музичного тембру має значення в історії. З самого початку музики в ній присутній людський голос, що є найдавнішим музичним інструментом. Пізніше забезпечує інші музичні інструменти, які проводять спів. Улюбленими музичними інструментами стародавніх греків були арфа, кіфара, багаторубчата флейта сирініке і авлос. У середні віки людина стала інструментом європейської побутової музики, а орган домінував у концертному, релігійному та обрядовому житті. VII ст.. називають золотим століттям скрипки. Удосконалення механіки клавесина призвело до появи фортепіано.

Його універсальність зробила цей «найрозумніший інструмент» (Г. Нейгауз) все більш популярним. Кожен інструмент розвивав музичний слух покоління у власному діапазоні гучності. З розвитком засобів масової інформації щільність звуку значно зросла [58].

Різнобічний вплив музики на психіку людини обумовив музикотерапію одним із перспективних сучасних методів лікування хворих із порушенням нервової системи. Доведено, що музика, завдяки своїй властивості впливати на внутрішній світ людини, допомагає хворим звільнитися від душевного дискомфорту, конфлікту, тривалості; коректує емоційний стан; може відновити душевний спокій, тобто позитивно впливати на психічне здоров'я особистості.

Цілющий вплив музики на організм людини був помічений ще на зорі цивілізації. Містичними легендами пояснювалось покращення самопочуття та настрою, зменшення болісних відчуттів, страху, повернення людині бадьорості, енергії під дією зачаровуючих звуків музики.

Вплив музики на людський організм різноманітний. Наукові дослідження, проведені в медичному дитячому лікувальному центрі, показали, що музика, відповідна функціональному стану, може покращити такі психічні процеси, як пам'ять та спрямованість, на 45-50%, а увагу – на 25-30%. Музика активізує розумові здібності, а також працездатність та зосередженість, здатна розвивати та підвищувати інтелект людини. Звукові вібрації стимулюють кровообіг, емоційний тонус. Під дією ритму активізується дихання, збільшується вентиляція легенів. Дослідження підтверджують фізіологічну гіпотезу музикотерапії поєднання ритму музики з біоритмікою людини [46].

Важливо використовувати цілющі впливи музики для зміцнення психічного здоров'я людини на ранніх етапах її життя. Адже музика здатна допомагати молодій людині зрозуміти навколишню дійсність, красу природи, довершеність поезії, живопису, театру, історії свого народу, виступаючи специфічним генератором ціннісного ставлення до світу, оскільки справжні естетичні враження, насолоду від зустрічі з музичним мистецтвом дістає лише той, хто вміє уважно слухати, переживати, розмірковувати над почутим. Отож необхідно змалку привчати дітей до роботи розуму і душі, збагачувати їхній досвід спілкування з музичними творами.

Як довели психологи, систематичні заняття музикою у віці від 5 до 15 років дозволяють значно підняти IQ, тобто краще розвивати пам'ять, аналітичні здібності, орієнтацію, не кажучи вже про інтелектуальний потенціал людини, активну корекцію нервової системи. В більшості передових європейських країнах, як і за океаном уроки музики, спів, гра на інструментах належать до обов'язкового елементу виховання, оскільки музика найбільш сильніший емоційний вплив на дитину. Крім того, під час

слухання музики регулюються фізіологічні процеси в організмі, стимулюється м'язова активність, підвищується загальний тонус організму, покращується мовленнєва та рухова активність. Впливає музичне мистецтво і на психіку, соматичну, душевний стан людини, що стало основою виникнення музикотерапії. Музикотерапія складається з творчої та рецептивної діяльності. Воно відноситься до сфери емоційних, етичних, естетичних почуттів, усвідомлення і спрямованості особистих інтересів.

Крім універсальних якостей, музичне мистецтво має специфічні унікальні можливості цілеспрямованого впливу в бажаному напрямі.

Такі корекційно-профілактичні властивості музики базуються не тільки на багаторівневому емоційному впливі слова на людину, а й на його основних елементах: ритмі, гармонії, цілеспрямованому впливі, що глибоко проникає в психіку [2].

Сприйняття музики – це складний психічний процес. Психологи та музиканти визначають, що загалом він вписується між двома полюсами. З одного боку, це базове акустичне сприйняття звукового сигналу як того, що ми чуємо, впливаючи на органи слуху. З іншого боку, це процес вивчення образного художнього змісту в музичних питаннях. Через сприйняття музики люди виражають своє емоційне «я». В свідомості відтворюються переживання, образи та думки, втілені композитором у музичному творі. Музичний твір — це сукупність естетичної інформації, яку надає композитор.

Музика часто передає такі відтінки почуттів і переживань, які важко висловити словами. О. Серов справедливо замітив: «Якби все, що відбувається в душі людини, можна було передати словами, на світі не було б музики». В свою чергу мова музики зрозуміла кожній людині.

Сприйняття музики, як і інших творів мистецтва, майже завжди несе в собі певний елемент суб'єктивізму, адже кожна конкретна людина має свою індивідуальність, свій власний життєвий досвід, свої індивідуальні особливості розвитку психічних функцій пізнавальної та емоційної сфер.

Світ музики може стати або не стати надбанням особистості. Лишень духовно-практична діяльність особистості – це початковий етап життєвої спіралі для музично-естетичного буття суб'єкту.

Згідно з результатами наукових досліджень, класична музика, особливо у формі живого виконання, має позитивний вплив на фізичний та психічний стан людини, а також на її загальне здоров'я, зокрема у задоволенні. Виявлено, що слухання класичної музики може призвести не тільки до зниження артеріального тиску, але й викликати позитивні емоційні зміни. Жива класична музика від великих композиторів може виявитися корисною у подоланні депресії, стресу, страху, хвилюванні та напруженні, що має позитивний вплив на процес одужання. Термін "класичні" використовується для опису творів мистецтва, які зберегли свою визначальну цінність до сьогодні[57].

В основі класичної музики лежить віковий художній досвід, мудрість різних історичних епох. До музичної класики відносять не лише твори великих композиторів, а й кращі зразки народної музичної творчості. Класична музика розглядається як змістовне мистецтво, що має велику силу естетичного впливу на людей.

Класичні твори відзначаються багатством змісту, красою та досконалістю форм. У скарбниці світової музичної культури імена таких геніальних і високоталановитих композиторів, Й. Бах, Л. Бетховен (Німеччина), В. Моцарт, Ф. Шуберт (Австрія), Дж. Россіні та Дж. Верді (Італія), Ф. Шопен (Польща), Г. Берліз та Ж. Біде (Франція), Е. Гріг (Норвегія); засновники російської та української музичних шкіл М. Глінка та М. Лисенко.

Класична музика включає не тільки кращі твори композиторів минулого, а й кращі зразки музики 20 століття. Твори всесвітньо відомих композиторів (К. Дебюссі, М. Равель, Я. Сибеліус, Р. Штраус, Б. Барток, І. Стравінський, С. Прокоф'єв, Д. Шостакович та ін.). Твори відомих українських композиторів М. Скорика, М. Колеси, Л. Людкевича,

Л. Ревуцького, А. Кос-Анатольського вважаються українською музичною класикою.

Особливу дбайливість і ентузіазм проявляють в наш час спеціалісти і меломани на заході щодо проблем музичної терапії засобами класичної музики. Музична терапія широко використовується з метою надання соціально-психологічної допомоги та підтримки тим, хто відчуває самотність, невпевненість в собі, закомплексованість, як профілактика ряду соматичних захворювань, а також як засіб полегшення страждань, реабілітації після перенесених захворювань чи травм.

Спеціалістами доведено, що від дратівливості неврозів допомагає музика Чайковського. Від мігрені – «Весняна пісня» Мендельсона, «Гуморески» Дворжака, «Американець в Парижі», Гершвіна. Головну біль знімає «Полонез» Огінського, нормалізує сон сюїта «Пер Гюнт» Гріча.

Кров'яний тиск і серцеву діяльність нормалізує «Весільний марш» Мендельсона. Піднімає настрій і позбавляє від депресії – джаз, блюз, соул, каліпсо, реччі [24].

Музика – це форма мистецтва, яка сприятливо розвиває безпосередні й потужні емоційні реакції, а також створює унікальні можливості для розвитку творчих здібностей людини, особливо в ранньому дитячому віці.

Музика один з видів мистецтва. Подібно живопису, театру, поезії, вона є художнім відображенням життя. Музика служить взаєморозумінню людей, пробуджує і підтримує в них почуття спорідненості, втілює суспільні ідеали, допомагає кожному знайти сенс життя. Перш за все, її дивовижною можливістю відображати переживання людей в різні моменти життя. Люди радіють – це виливається в урочисті радісні звуки музики; людина журиться – сумні звуки допомагають виразити горе. Музика супроводжує і впливає і формує особистість дитини все життя [26].

Значний внесок у розвиток музичного виховання в Україні вніс М. Лисенко. Музикант і педагог створив власну оригінальну систему музичного виховання: максимальну увагу він звертав на всебічний музичний

розвиток дитини. М. Лисенко пропонував починати навчання зі співу популярних пісень. Свіжість і краса народної пісні розвивали справжні художні смаки в дітей. Особливої уваги заслуговує педагогічна діяльність М. Леонтовича, який послідовно дотримувався принципу визначальної ролі фольклору у справі музичного виховання дітей.

Одним із важливих завдань у галузі музичного виховання дітей М. Леонтович уважав «розвиток пам'яті, естетичного почуття, відчуття ритму, інтелектуальних сил, почуття спільної солідарності, виявлення громадських інстинктів». Він надавав великого значення самостійному мисленню дитини, розвитку творчої фантазії, умінню критично аналізувати свою музичну діяльність. М. Леонтович, як педагог, передбачив сучасну методику розвитку музичних здібностей дітей. Отже, історичний вітчизняний досвід музичного виховання був змістовим і різноманітним. Існувала широка свобода у виборі форм музично-виховної роботи.

Яскраві художні твори, які виражають світ великих думок і глибоких почуттів людини, здатні викликати емоційний відгук, впливаючи на естетичну сторону душі, стають джерелом і засобом виховання.

Третя особливість вплив музики, за висловом Д. Шостаковича «прекрасна своєрідна мова», поєднуючи виразну, яскраву мелодію, гармонії, своєрідний ритм, композитор висловлює своє світовідчуття, своє ставлення до оточення. Такими творами і збагачуються всі ті, хто сприймає їх [14].

Музика не здатна впливати на всіх слухачів з однією силою. Кожна дитина по-своєму проявляє інтерес і захоплення музикою, віддає перевагу, будь-якому музичному жанру, улюбленим творам, маючи певний досвід слухання. Як вчаться читати, писати, малювати, так треба вчитися дізнаватися, оцінювати музику, уважно слухати, відзначати динамічний розвиток образів, зіткнення і боротьбу контрольних тем і їх завершення. Сприйняття слухача має слідувати за розвитком музики. Треба вчитися осягати цю «прекрасну своєрідну мову». Поступово виробляється музичний

смак, виникає потреба постійного спілкування з музикою, художні переживання ставати більш тонкими і різноманітними.

У наш вік розквіту технічних засобів, комп'ютерів, буквально казкових чудес техніки музика отримала неймовірне звучання. Музика звучить по радіо, телебаченню, на концертах, слухачі бувають різного віку: Молодь, діти, школярі, старі, дорослі, і на всіх їх музика впливає не однаково, формуючи особистість людини.

Діти, вони такі сприйнятливі. Дитина сприймає материнську пісню разом з її істотою, її образом. І голосом матері, наспів колискової пісні залишається в пам'яті назавжди. А, пісня ця мелодійна, душевна. Музика для дитини – світ радісних переживань. Щоб відкрити перед нею двері у цей світ, треба розвивати в неї здібності, і, перш за все музичний слух і емоційну чуйність. Інакше музичний вплив не виконує свої виховні функції.

У самому ранньому дитинстві малюк виділяє музику з оточуючих його звуків, шумів. Він зосереджує свою увагу на почутій мелодії, завмирає на якусь мить, прислухається, реагує усмішкою, гуганням, окремими рухами, проявляє «комплекс пожвавлення».

Діти дещо старші здатні осмислювати деякі зв'язки між явищами, зробити найпростіші узагальнення – визначити, наприклад, характер музики, назвати ознаки, за якими зіграну п'єсу можна вважати веселою, радісною, спокійною або сумною. Їм зрозумілі і вимоги: як треба заспівати різні за характером пісні, як рухатися в спокійному хороводі або в рухомому танці.

Складаються такі музичні інтереси: виявляється перевага тому чи іншому виду діяльності, жанру музики. До шести – семи років спостерігаються початкові прояви художнього смаку – здатність дати оцінку творам та їх виконання.

І для того, що б навчитися розуміти прекрасне в мистецтві і житті, необхідно пройти довгий шлях нагромадження елементарних естетичних вражень, зорових і слухових відчуттів, необхідно певний розвиток емоційних і пізнавальних процесів.

Основним генетичним джерелом впливу дитячої музичної творчості є гра, що збагачує досвід дитини новими враженнями і дозволяє їй реалізувати свої задуми, інтереси, потреби, свої фантазії. Процес впливу музики на формування особистості дошкільників тісно взаємопов'язаний з процесом навчання дошкільнят. Процес впливу музики носить особистісний характер. Творчість кожної дитини неповторна, тому потрібно пильну увагу приділяти до індивідуальних особливостей дітей. Це потрібно враховувати кожному педагогу.

Дитина з перших років життя несвідомо тягнеться до всього яскравого і привабливого, радіє блискучим іграшкам, барвистим квітам і предметам. Все це викликає у неї почуття задоволення, зацікавленості. Слово «красиві» рано входить у життя дитини. З першого року життя вони чують пісню, казку, розглядають картинки, одночасно з дійсністю мистецтво стає джерелом їх радісних переживань. На особистість дитини і її формування впливає естетичне сприйняття, воно дійсно має свої особливості. Основним для нього є чуттєва форма речей – їх колір, форма, звук. Тому її розвиток вимагає великої сенсорної культури.

Краса сприйняття дитиною як єдність форми і змісту. Форма виражається в сукупності звуків, фарб, ліній. Однак сприйняття стає естетичним тільки тоді, коли воно емоційно забарвлене, пов'язане з певним ставленням до нього.

У формуванні естетичного смаку особистості дітей, велика роль належить навчанню. На заняттях дошкільнят знайомлять з класичними творами дитячої літератури, музики, живопису. Діти вчаться пізнавати, любити доступні їх віку справжні твори мистецтва. Все це впливає на формування особистості дошкільників [8].

1.3. Загальна специфіка використання музичного мистецтва у роботі з дітьми з порушеннями в розвитку

Протягом історії людства музика завжди відігравала важливу роль у формуванні особистості. Вона розглядалася як необхідна складова всесвітньої гармонії, що підпорядкована загальним законам Всесвіту. Здатність музики відтворювати цільні душевні стани людини та моделювати види її різної діяльності в різних життєвих ситуаціях вже в давнину вдихновлювала видатних мислителів, таких як Піфагор, Платон, Арістотель, Демокріт, включити музику в систему навчання і виховання молодого покоління як засіб гармонізації з громадським життям.

Аналіз робіт, присвячених науковому обґрунтуванню музичного впливу на особистість в багатоаспектному розгляді, дозволяє констатувати, що більша частина досліджень присвячена питанням впливу музики на психофізіологічний стан людини (І Гончаренко, В. Горащук, М. Коган, В. Сухомлинський, Л. Калуська, О. Ростовський та ін.)

Серед вчених, які вивчали психофізіологічний аспект впливу музики, вважають за визнані такі закономірності та факти: музика активізує метаболізм, може одночасно підвищувати і знижувати м'язовий тонус, впливає на характеристики крові, такі як хвилинний об'єм, частота пульсу і кров'яний тиск, сприяє виникненню емоцій, стимулює роботу різних рецепторів, включаючи зорові та слухові, з наступною зміною фізіологічних ритмів організму, таких як кровообіг, дихання, внутрішньої секреції і інші, підвищує фізичну працездатність і впливає на сенсомоторні реакції.

Порівняно невеликий пласт досліджень присвячений вивченню музичного впливу на психічні стани особистості. Це дослідження (Б. Гейтвуда, Giliand Moore, 1924; Rubion-Rubson, 1940; Sopcrak, 1955; Б. Ананьева, О. Ростовський, Е. Кофер-Ульріха, Е. Мюллера, Р. Бенензона, Л. Новицької, та ін.)

У більшості досліджень музика висуває на авансцену роль сприйняття. Музичне сприйняття – складний емоційний і сенсорно-інтелектуальний

процес, заснований на активному пробудженні в слухачів емоцій, думок, асоціацій.

В експериментальних дослідженнях, присвячених дослідженню впливу музики на психічний стан людини встановлено, що музика: активізує розумову працездатність (Є. Гейтвуд, І. Трахтенберг, С. Рашман, А. Калашников); оптимізує інтелектуальну та творчу діяльність (Л. Трегубова, В. Петрушин, Л. Новицька, Т. Гордєєва, Н. Шутова, І. Куришева); сприяє концентрації уваги (Л. Трегубова, Г. Березина,); покращує короткочасну пам'ять (Г. Маляренко, Н. Шутова, Л. Хватова,); підвищує показники вербального і невербального інтелекту (Г. Маляренко, М. Хватова); стимулює уяву (В. Петрушин); змінює поведінку людини (Б. Ананьєв,; А. Гребенникова, Л. Новицька).

В останні роки великий інтерес представляють результати досліджень з використанням складних апаратних методик в галузі вивчення впливу музики на функції мозку.

Роботи ряду авторів показали, що музика надає стійкого впливу на ЦНС: викликає посилення міжцентральної та міжпівкульної взаємодії, тобто інтеграцію діяльності мозку (С. Недериці, Ж. Далькроза, Т. Хрізман); призводить до посилення активності кори головного мозку (І. Гриньова); перебудовує характер внутрішньопівкульних і міжпівкульних взаємодій (Т. Хрізман); синхронізує ритмічну активність різних ділянок головного мозку (М. Ліванов)[29].

Всі вищевказані автори відзначають, що спеціально підібрані музичні твори покращують психофізіологічні характеристики мозку, а значить, оптимізують процес формування здібностей до навчання.

Однак отримані в дослідженнях дані, на жаль, не аналізуються з позиції можливого їх використання в психолого- педагогічній практиці для роботи з дітьми.

У рамках нашого дослідження великий інтерес мають дані вікової та педагогічної психології про вплив музики на розвиток особистості.

Вплив музики на особистісний розвиток простежують Г. Кечхуашвілі, В. Медушевський, П. Міхель, О. Таранченко, Т. Скрипник, Л. Аристова, Т. Лісовська, М. Лисенко, С. Максименко.

У роботах цих авторів соціально-особистісний вплив музики визначається як процес і результат взаємодії музичного мистецтва з суспільною і особистісною свідомістю. Вона здійснюється відповідно до морально-естетичних ідеалів суспільства на кожному з етапів його соціокультурного розвитку.

У музиці відображені багатство внутрішнього світу людей, «опредмечено» величезний, історично сформований досвід людських відносин, що представляє велику цінність для кожної людини. Саме ця насиченість музики психологічним змістом викликає у слухача глибоке емоційне переживання, що спонукає до дії.

Л. Виготський писав: «Недостатньо просто щиро переживати те почуття, яке опанувало автором, недостатньо розібратися і у структурі самого твору – необхідно ще творчо подолати своє власне відчуття, і тільки тоді вплив мистецтва позначиться сповна»[41].

Як бачимо, музика в своєму змісті – це психофізіологічний, інтелектуальний, духовний досвід, і ми вважаємо, що пізнаватися особистістю і впливати на неї, особливо на ранніх етапах становлення, вона повинна в інтеграції цих трьох «домінант», жодна з яких не може ігноруватися. Такий концептуальний підхід, на наш погляд, відкриває нові перспективи, при яких музика одночасно виступає і засобом оптимізації емоційно-психічної діяльності і веде до духовного зростання і морального вдосконалення особистості.

1.4. Використання музичного мистецтва в системі психолого-педагогічної та корекційно-розвивальної допомоги дитині з проблемами психічного розвитку

Розкриття впливу музики на дітей із психічними розладами дозволить визначити основні напрямки використання музики при дизонтогенезі та виявити потенціал музичного мистецтва у роботі з дітьми, які мають проблеми в розвитку.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що в просторі спеціальної освіти існує певний пласт напрацьованих позицій, думок, відносин до використання музики в роботі з дітьми з проблемами в розвитку, серед яких ми хотіли б виділити наступні.

Перший напрямок охоплює наукові праці, в яких вивчається корекційно-розвивальна робота з дітьми, що стикаються з різноманітними порушеннями, використовуючи взаємодію музики та ритмічного руху. До цієї категорії входять діти з розладами центральної нервової системи (автори, такі як Т. Власова, Ю. Дормаш, В. Романов, Л. Вавіна, В. Боднар), слуховими та мовленнєвими порушеннями (Т. Ілляшенко, Н. Бастуй, Е. Яхніна), афазією (В. Липа, В. Гринер), заїканням (С. Миронова, С. Федоренко, Т. Власова, Н. Ричкова), порушеннями опорно-рухового апарату (А. Климова, О. Приходько, Д. Корнінг, Й. Левченко), втратою зору (І. Бугайова, В. Кручинін, Н. Остапенко) та дітьми зі затримкою психічного розвитку (В. Боднар, Л. Вавіна, Л. Мітрякова).

Другий напрямок в основному представлено варіабельними корекційними програмами, в яких автори використовують музику поряд з іншими засобами для: розвитку слухового сприйняття дітей (І. Євтушенко, С. Міловська, Е. Медведєва, І. Левченко, Є. Яхніна); розвитку мови (Є. Яхніна, Е. Соботович, Е. Алексєєва, Л. Носкова, О. Гаврілюшкіна, Т. Овчинникова, Г. Власова, А. Пфафенрод, С. Смирнова, О. Тихонова, Н. Полетаєва та ін); корекції негативних емоцій (К. Швабе, Р. Бензо, Кофер-Ульбріх, Олаф Скіп, І. Мамайчук, Е. Медведєва, Е. Усова та ін.) Можна констатувати, що пропоновані різними авторами парціальні корекційні програми з використанням музики в переважній більшості розглядаються

поза зв'язку з емпіричними дослідженнями, внаслідок чого оцінка їх ефективності утруднена.

Третій напрямок включає в себе окремі дослідження, де експериментально встановлено, що музика може оптимізувати творчу діяльність дітей (Т. Скрипник, В. Тарасун, Г. Хворової) та підвищувати продуктивність навчальних занять (як вказано в роботі Н. Шутової). Однак кількість таких досліджень невелика, і в окремих роботах експерименти спрямовані на вирішення конкретних, вузьких завдань. Ці цілі передбачають вивчення впливу музики на особистість дитини, але не враховують її комплексного впливу.

Серед масиву даних, що показують вплив музики на дитину з проблемами в розвитку, практично не представлена категорія дітей із затримкою психічного розвитку, хоча даний варіант дизонтогенезу є наймасовішим і самим обнадійливим в сенсі компенсації дефектів розвитку.

В спеціальній психології поки що немає фундаментальних теоретико-експериментальних робіт, які б повністю демонстрували потенціал музики у впливі на дітей, особливо дітей з ЗПР. Таким чином, проблема використання музики як системи в розвитку дітей з ЗПР залишається гострою і недостатньо дослідженою. В теоретичному і практичному аспектах ще не розглянуті можливості комплексного підходу до використання музики в корекційно-розвиваючій роботі з дітьми, і не визначені психолого-педагогічні умови, при яких організований музичний вплив сприяє максимальній реалізації вікових та індивідуальних можливостей старших дошкільнят з ЗПР у їх становленні як активних суб'єктів власного розвитку. Отже, основна проблема, поставлена у нашому дослідженні, поки не знайшла належного теоретичного та організаційно-методичного рішення щодо дітей дошкільного віку з ЗПР, що підкреслює її гостру актуальність.

Аналізуючи специфіку психічного розвитку дітей з ЗПР старшого дошкільного віку, які не отримали своєчасної допомоги, дослідники вказують на незрілість їх психомоторної сфери, яка проявляється: у затримці розвитку

моторних навичок (І. Юркова, О. Самодумська, Г.А. Бутко); недостатності рухового тону, що веде до порушення автоматизації рухів і дій (К. Лебединська, І. Марковська, Л. Брусиловського); переважанні великих рухів над дрібними і точними (М. Рейднбойм, Ю. Дем'яненів); несформованості техніки виконання рухів і недостатність рухових якостей (О. Козявкіна, Н. Козявкіної, С. Гордієвича, Г. Лунь, В. Дерев'яно, М. Бабадаги, Т. Пічугіної).

Відхилення в психомоторному розвитку дітей з ЗПР, на думку вищевказаних авторів, посилюють їх інтелектуальну недостатність, створюють додаткові труднощі в майбутній шкільній навчальній діяльності.

Відсталість у розвитку різних психічних властивостей є характерним для інтелектуальної сфери дітей з ЗПР. Це виражається у нестійкості уваги та сприйняття (Л. Вавіна, А. Висоцька, О. Гаврилов, Ю. Галецька, О. Гармаш, В. Золотоверх, А. Колупаєва, М. Матвєєва, Н. Мацько, Т. Сак, В. Синьов, О. Хохліна), слабкому запам'ятовуванні, особливо логічного (Єгорова, Подобєд), нерозвиненості аналітико-узагальнюючої розумової діяльності (Єгорова, Калмикова, Князєва, Лубовський, Ульяновська, і інші). Діти з ЗПР мають відсутність мотивації до майбутньої діяльності (Білопільська, Кулагіна, Кузнєцова, Брайтфельд, Макєєва) та не володіють достатньою волевою силою для утримання і усвідомлення навчальних завдань (В. Бачиніна, Н. Крилової, Л. Коваль). Саморегуляція діяльності серйозно порушена у дітей з ЗПР, що проявляється у низькій пізнавальній активності (Цимбалюк, Кулагіна, Кузнєцова, Баранова).

Особливості розвитку емоційної сфери дітей з ЗПР виявляються у підвищеній нестійкості афективного стану: прояві негативних емоцій, епізодах емоційного напруження та різких змінах емоцій (Л. Божович, В. Лебединського, Ю. Міланич, В. Мухіної, О. Нікольської, В. Прокоф'євої, Т. Антоненко, В. Бачиніна, Н. Крилової, Л. Коваль, В. Толстих, П. Якобсона). Також спостерігається зниження показників адаптації, виражаючись у схильності дітей фокусуватися на джерелах конфліктів та використанні

примітивних механізмів психологічного захисту, таких як регресія і витіснення (Мамайчук, Трошихін, Фролова). Зазначаються астеноневротичні прояви, такі як збільшена заторможеність, лякливість, боязкість, сугестивність, а також виражені соматовегетативні порушення (Ковальов). Ці діти також можуть виявляти невпевненість у собі та зазнавати труднощі в адаптації до дитячих колективів (Т. Стариченко).

Незрілість особистісної сфери дітей проявляється в обмеженому репертуарі емоційних проявів (Т. Антоненко, В. Бачиніна, Н. Крилової, Л. Коваль), специфіці розвитку самосвідомості і образу «Я» (Р. Бернс, Т. Клибанівська, Е. Медведєва). У всіх перерахованих дослідженнях показано, що несприятливі соціальні умови в поєднанні з легкими порушеннями центральної нервової системи ведуть до соціальної дезадаптації дітей із ЗПР, що виявляється у взаєминах з оточуючими людьми і в ставленні до себе[1].

Висновок із літературних джерел дозволяє зробити висновок, що існує значна кількість теоретико-експериментальних даних щодо вивчення та формування різних аспектів психіки дітей з ЗПР, визначена важливість та взаємозв'язок яких підтверджують дослідження. Проте, узагальнюючих теоретико-експериментальних робіт, що створюють цілісну картину специфіки комплексного психічного розвитку дітей з ЗПР при використанні спеціально створеної науково обгрунтованої системи музичного впливу в спеціальній психологічній практиці, поки що немає.

На даний момент серед спеціальних робіт у цій галузі ми можемо виділити дослідження науковців, в працях яких досліджується пізнавально-семіотичний, ціннісно-орієнтаційний, емоційно-почуттєвий, комунікативно-рефлексивний, художньо-творчий компоненти особистісного розвитку дітей з ЗПР.

Водночас ця область наукових досліджень, хоч і є актуальною, залишається недостатньо вивченою, відсутні спеціальні дослідження, присвячені комплексному аналізу та розвитку найбільш важливих аспектів

психіки дітей із затримкою психічного розвитку (ПЗР), таких як психомоторний, інтелектуальний, емоційний та соціально-особистісний. Також відсутні структура і критерії оцінки інтегрованого психічного розвитку дітей із ПЗР, а також умови оптимізації освітньо-виховного процесу, спрямовані на ефективний інтегрований психічний розвиток цієї категорії дітей. Сформульовані проблеми залишаються актуальними як теоретично, так і практично, визначаючи напрямок нашого дослідження.

Ми вважаємо, що основні складові інтегрованого психічного розвитку дитини з ЗПП включають психомоторний, інтелектуальний, емоційний та соціально-особистісний компоненти. У цьому контексті суб'єктна активність дитини виступає об'єднуючим і направляючим елементом.

Кожен з вищеназваних компонентів інтегрованого психічного розвитку дитини має ряд показників, що визначають ступінь його сформованості (рівень розвитку).

Психомоторний компонент є одним з найважливіших факторів, оскільки від стану моторики багато в чому залежить психічний розвиток дитини. Через рух встановлюється безпосередній практичний зв'язок дитини з навколишнім середовищем, що визначає розвиток усіх її психічних процесів. На думку Л. Виготського, саме психомоторна сфера головним чином є центральною для компенсації інтелектуального дефекту і вирівнювання поведінки дитини.

Для визначення якості психомоторного розвитку дитини важливі такі показники, як: рівні рухових умінь, моторно-мімічних умінь, пантоміміки. Інтелектуальний аспект. Як відомо, на ранніх стадіях розвитку інтелектуальної діяльності виявляється тісний зв'язок з емоційними процесами (Л. Божович, В. Лебединського, Ю. Міланич, В. Мухіної, О. Нікольської). Емоційний аспект, включений в інтелектуальну діяльність (об'єднання емоцій та інтелекту), містить значні енергетичні резерви, які живлять її. Емоційний стан стає важливим фактором у процесі засвоєння нових знань для дитини. Цей момент виявився надзвичайно значущим для

нас у контексті інтелектуальної активності завдяки позитивному емоційному ставленню дітей до неї.

Отже, на наш погляд, основними ознаками розвитку інтелектуального аспекту є:

- мотиваційний – інтерес дитини до знання (завдання), емоційне ставлення до процесу і результату діяльності, емоційне ставлення до можливості продовження діяльності;
- операційний – особливості вербалізації завдання, особливості програмування майбутньої діяльності, якість виконання дій;
- регуляційний – ступінь повноти прийняття завдання, ступінь повноти збереження завдання до кінця заняття, якість самоконтролю по ходу виконання завдання, якість самоконтролю при оцінці результату діяльності (чи здатний критично оцінити результат своєї праці, адекватно обґрунтувати свою оцінку).

Емоційний аспект набуває особливого значення, оскільки саме емоційне самопочуття дитини визначає її благополуччя та впливає на інтелектуальний та особистісний розвиток. За словами Л. Виготського, емоційний розвиток особистості має рівноцінне значення порівняно з іншими аспектами формування особистості і повинен бути об'єктом турботи, подібно до розуму і волі.

Емоційна сфера є постійно змінюваною системою суб'єктивних реакцій особистості на навколишню дійсність. Емоції, або переживання дитиною її взаємодії зі світом, є необхідною передумовою для її активності. Емоційні процеси виступають як "енергетична" основа для діяльності дитини і визначають якість та кількість її поведінки.

Показниками емоційного компонента ми розглядаємо: емоційний стан дитини (особливості проявів тривожності); емоційні реакції (особливості фрустраційної реакції); емоційні прояви в поведінці.

Соціально-особистісний компонент зумовлює входження дитини в соціальне середовище через привласнення норм, цінностей, що дозволяють їй будувати відносини в суспільстві і знаходити власне «Я».

У період старшого дошкільного віку, шляхом взаємодії з оточуючим середовищем та участі в різноманітних видах діяльності, дитина освоює суспільний досвід, вивчає соціальні норми, володіє знаряддями, розпізнає знаки та символи, набуває певний потенціал для подальшого розвитку, розвиває соціальну компетентність. У нашому визначенні ключові показники розвитку соціально-особистісного компонента включають: когнітивний аспект (знання морально-етичних норм і правил); емпатійні аспекти (емоційно-моральна оцінка ситуацій); поведінковий аспект (поведінкові наміри і вчинки). Основним, системоутворюючим компонентом є суб'єктна активність, що втілює особистісно значущі прагнення дитини до виконання діяльності. У нашому розумінні, в старшому дошкільному віці показники суб'єктної активності дитини включають: емоційний відгук, цікавість, ініціативність та самостійність.

Суб'єктна активність є центральним і сполучним компонентом, що володіє, з одного боку, відносно самостійними характеристиками суб'єктності, а, з іншого боку, її показники проявляються у всіх перерахованих вище компонентах, забезпечуючи їх взаємозв'язок.

Схема 1 Структура інтегрованого психічного розвитку.

Вивчення інтегрованого психічного розвитку дітей з ЗПР дає можливість простежити в єдиному діагностичному процесі особливості психічного розвитку дитини, визначити її «вузлові» моменти, побачити в динаміці її специфіку, визначити шляхи і засоби цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу. Враховуючи нерівномірність і пластичність розвитку психічних структур в дитячому віці, можна припустити, що потенціал старших дошкільнят з ЗПР у плані їх виходу на оптимальний віковий рівень за певних (не грубих) дефектах розвитку може бути в значній мірі реалізований при використанні в освітньому просторі даної категорії

дітей спеціально організованої структурно-динамічної системи музичного впливу, що забезпечує пізнавальну і соціальну активність дитини, розширення її суб'єктних проявів і закладання позитивних особистісних основ. На наш погляд, ця структура музичного впливу може бути представлена взаємодією трьох підсистем, які є ієрархічними рівнями цілісної системи:

- 1) психофізіологічний рівень: відбувається активізація зорових, слухових та інших рецепторів з наступною зміною фізіолого-біологічних ритмів організму (кровообігу, дихання, внутрішньої секреції, тощо), підвищення фізичної працездатності, зміна сенсомоторних реакцій;
- 2) психологічний рівень: виникають зміни в емоційно-вольовій сфері, змінюються психологічна активність особистості, її сприйняття, увага, пам'ять;
- 3) соціально-особистісний рівень: музика, впливаючи на особистість, викликає в ній катарсичну реакцію, перетворюючи і гармонізуючи її. Потрапляють під її вплив і світогляд, система цінностей, спрямованість особистості, характер.

Отже, вивчаючи природу впливу музики на психіку дитини, необхідно враховувати цей комплексний вплив, оскільки музика діє на всю особистість на психофізіологічному, психологічному та соціально-особистісному рівнях. Такий концептуальний підхід, як ми вважаємо, відкриває нові перспективи, при яких музика одночасно виступає засобом оптимізації емоційно-психічної діяльності дитини і веде до духовного зростання і морального вдосконалення її особистості [8].

Процес інтегрованого психічного розвитку дитини з ЗПР вимагає створення єдиного простору спеціально організованого середовища. У нашому дослідженні таким середовищем є музично розвиваюче середовище, яке виступає як поле життєдіяльності дитини, що обумовлює

цілісний розвиток її особистості. У проектуванні музично розвиваючого середовища ми опиралися на такі принципи:

- принцип варіабельності, реалізований через включення в освітній простір різноманітної світової музичної культури (від української духовної музики, що володіє найпотужнішими психогармонізуючими можливостями, до якісної музичної естради);
- принцип стадіальності, що передбачає ступінчастий перехід дитини від емоційно-тілесного переживання музики (на початковому етапі) до вербально-логічного пізнання її;
- принцип живої практичної діяльності полягає в тому, що формує в дитини позицію діяча, творця, дослідника, а не споживача;
- принцип емоційного задоволення забезпечує позитивні відчуття у дитини від дії або впливу, що веде до прийняття їх дитиною і розвитку здатності позитивно відгукуватися на них згодою;
- принцип взаємодії, який наразі триває з педагогом шляхом збільшення прямого залучення дитини в спільну діяльність (давайте діяти разом), це допомагає їй ніби попередити свою майбутню самотійну діяльність, але пережити її в реальності, зазнавши при цьому почуття успіху і задоволення від спілкування з іншими.

Теоретико-методологічне обґрунтування і організація дослідження припускають у своїй основі опору на фундаментальні психологічні та педагогічні теорії: про особистість як суб'єкта розвитку в діяльності (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, К. Абульханова-Славська, А.Брушлинський та ін); про закономірності формування вищих психічних функцій, зонах актуального і найближчого розвитку та облік їх у процесі навчання дитини, ролі соціального середовища як джерела психічного розвитку (Л. Виготський, Л. Обухова, В. Слободчиков, У. Ульєнкова, Д. Фельдштейн, Д. Ельконін та ін); теорію діяльнісного підходу до розуміння розвитку психіки (В. Давидов, О. Леонтьєв, Д. Ельконін та ін); теорію єдності вікових закономірностей при нормальному та аномальному розвитку дитини

(Л. Виготський, Т. Власова, В. Лебединський, К. Лебединська, М. Певзнер та ін); теорію загальної навченості (З. Калмикова, Н. Менчинська, С. Рубінштейн, У. Ульяновка та ін.).

Велику роль у розробці теоретичних основ дослідження зіграли роботи по музикознавству (І. Арановського, Б. Асаф'єва, М. Кабановського, М. Карасьова, Л. Логінової, Л. Мазеля, В. Медушевський, Є. Незайкінського, Б. Яворського, К. Орфа, та ін); музичної психології (А. Готсдінер, І. Догеля, В. Вяткіна, В. Петрушина, Л. Новицької, А. Бочкарьова, Г. Ципіна, М. Старгеуса та ін); корекційної психології (Т. Власової, Т. Єгорової, Е. Дмитрієвої, В. Лебединського, К. Лебединської, і. Ю. Левченко, В. Лубовського, М. Певзнер, В. Петрової, У. Ульяновка, С. Шевченка та ін.).

Висновок до розділу 1

Отже, враховуючи основні принципові положення вітчизняної вікової, педагогічної та корекційної психології, а також загальні концептуальні позиції нашого дослідження, його основні напрямки можна сформулювати наступним чином:

- розробка теоретичних завдань та визначення змісту діагностичної системи для вивчення актуальних і проявлених особливостей інтегрованого психічного розвитку в сукупності. психомоторного, інтелектуального, емоційного та соціально-особистісного компонентів у дітей із затримкою психічного розвитку. Ця система буде виконувати психовікові норми розвитку в період старшого дошкільного віку;

- визначення та упорядкування основних рис інтегрованого психічного розвитку дітей із затримкою психічного розвитку, які сформувалися в умовах традиційного виховання та навчання;

- створення та впровадження новаторської теоретично-експериментальної моделі для інтегрованого розвитку психіки дітей із

затримкою психічного розвитку (ЗПР) за допомогою структурно-динамічної системи впливу музики;

- розробка теоретичних основ і структури діагностичної системи аналізу актуальних і виявлених особливостей інтегрованого психічного розвитку дітей із порушеннями психічного розвитку, що охоплює психомоторний, інтелектуальний, емоційний та соціально-особистісний компоненти, враховуючи психовікові норми для старших дошкільників;

- створення та впровадження в навчальний процес підготовки майбутніх дефектологів і психологів нового курсу під назвою "Психологія музичного впливу на особистість". Цей курс спрямований на забезпечення теоретичної та практичної компетентності у використанні психологічних можливостей музики у професійній діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ МУЗИКИ НА ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗПР

2.1.Методики розвитку дітей дошкільного віку засобами музики

Одна з найпопулярніших методик раннього розвитку дітей – методика, за якою працює Система музичної освіти Yamaha (The Yamaha Music Education System). Ця методика зорієнтована в першу чергу на музичний розвиток дітей, хоча основною метою є гармонійний розвиток особистості.

Перші експериментальні класи були створені у 1954 р. в Токіо. Нині школи за даною системою працюють в 49 країнах світу, в тому числі і в Україні, в них навчаються більш ніж 5 мільйонів дітей. Лише в Японії працює більш ніж 9000 студій. Крім того, Система музичної освіти Yamaha охоплює багато різних напрямків музичного життя. Вона побудована так, щоб зацікавити музикою якнайширше коло людей: тут можуть навчатись учні будь-якого віку, починаючи з 4місяців і без верхньої межі. Існують

школи поп-музики, проводяться музичні фестивалі для підлітків, конкурси електронної музики, музичні квести, для більш професійних занять музикою існує Музична академія Yamaha (Yamaha Music Academy), Лабораторія музичних досліджень (Music Research Laboratory). Для того, щоб краще зрозуміти суть усієї системи, варто навести одне з висловлювань її засновника – Ген'їчі Кавакамі: «Наша ціль полягає у тому, щоб розвивати дітей, які здатні оцінювати музику і зможуть отримати задоволення від неї і, щоб коли подорослішають, оглядаючись на своє минуле, вони могли сказати, що музика збагатила їхнє життя... Люди народжуються з різними здібностями, а отже, неможливо, щоб усі досягли справді високих результатів у музиці. Проте, якщо хтось, навіть не досягнувши високого професійного рівня, відкриє для себе, що захоплення музикою допомагає йому в спілкуванні з іншими або вважає, що з музикою його життя стало більш мирним і радісним... головна ціль занять – досягнута» [Anzis K. Yamaha Music education System: celebrating 50 years].

Ген'їчі Кавакамі – син Каїчі Кавакамі, президента компанії Ніппон Гаккі (Nippon Gakki), що випускала музичні інструменти і електроніку, на даний момент компанія має назву Yamaha корпорейшн (Yamaha Corporation). Вслід за батьком він став співробітником компанії, а згодом у 1950 р. очолив її. В цей час Кавакамі Молодший здійснив бізнес-поїздку до Європи, де помітив, що молоді люди часто грають і співають разом. Контраст з тогочасною Японією, де музика не була щоденною частиною життя людей, вразив його. Згодом, він дійшов до висновку, що Yamaha здатна не лише випускати високоякісні музичні інструменти, але і навчити людей грати на них. Крім того, була ще одна причина для створення музичних шкіл. У післявоєнній Японії різко впав попит на музичні інструменти, а відкриття навчальних закладів допомогло б вирішити цю проблему. Г. Кавакамі зібрав команду експертів, що складалась з японських провідних педагогів, музикантів і психологів, для того, щоб розробити методику, яка б забезпечувала дітям вивчення музичних основ і водночас створювала

атмосферу радості під час навчання. Сьогодні Yamaha – великий індустріальний концерн, один з підрозділів якого займається випуском музичних інструментів широкого спектру. Таким чином, зацікавлення фірми Yamaha у розвитку мережі музичних шкіл, де діти з раннього віку могли б познайомитись з продукцією, а згодом і придбати її, лише зросло.

Перша музична школа Yamaha з'явилась у 1954 році у Токіо. На початку існували лише класи для дітей від 3 до 5 років; зараз розпочати навчання в музичній школі такого типу можна у будь-якому віці. Система має розроблені програми як для немовлят, так і для дорослих.

Основою методики є групові заняття, на яких обов'язкова присутність не лише дітей і вчителя, але і батьків. Це дає можливість дітям почувати себе більш комфортно на заняттях і проводити більше часу з батьками. При цьому батьки беруть активну участь у процесі навчання, по суті вони вчать разом зі своїми дітьми. Як правило, клас складається з 10 до 15 дітей і по одному з батьків від кожної дитини. Такий формат занять є хорошою мотивацією для дітей і забезпечує можливість гри в ансамблі. Під пильним наглядом батьків діти стають частиною команди, що творить музику. Разом зі своїм вчителем і батьками вони стають частиною музичної спільноти. Приємна атмосфера, спільне музикування разом з друзями і батьками відіграє роль вагомого мотиваційного фактору. Найбільш це помітно, коли на заняття приводять молодших дітей в сім'ї, вони майже одразу виявляють бажання приєднатись.

Крім гри на інструментах, на уроках діти ще вивчають сольфеджіо, співають пісні у супроводі акомпанементу, виконують завдання для розвитку ритму, виконують ансамблі на електронних клавіатурах. Як правило, діти вчать грати відразу на двох музичних інструментах: спеціальний (на вибір) і електронна клавіатура. Такий підхід дозволяє дітям у майбутньому вибрати свій музичний шлях.

Для роботи з наймолодшими учнями школи системи Yamaha широко використовують метод «материнської мови» винайдений Сін'їці Судзукі, детальніше метод описаний нижче. Як і в освітній системі Судзукі, в

навчанні дітей віком 3 – 5 років особливий наголос робиться на слухання музики. Проте, на відміну від методики Судзукі, в школах Yamaha велике значення має вивчення нот на якомога більш ранніх етапах (як правило в 4 роки). Почуті уривки відразу записуються або проспівуються нотами і тільки потім виконуються на інструменті. Основною метою занять є розвиток у дитини здатності до власного самовираження. Величезна роль відводиться творчим завданням, таким як імпровізація і композиція.

Потрібно звернути увагу на сольфеджіо та імпровізаційні форми роботи в музичних школах Yamaha. Хоча сольфеджіо тут і не виносяться, як окремий предмет, а вводиться на уроках спеціальності, йому приділяється дуже багато уваги. Цікаво, що навчання розпочинається з вивчення музичних звуків у довільному порядку. Таким чином дитина засвоює 12 звуків. Основна мета цього етапу навчання – виробити у дітей абсолютний слух. Однак, абсолютний слух трактується дещо інакше ніж у нас. В даному випадку мається на увазі не лише розпізнавання звуків за їх абсолютною висотою, але і здатність чути функціональне значення гармоній, що зумовлює відступ від точної висоти.

Найбільш важливою особливістю методики фірми Yamaha є музичний розвиток дітей за допомогою музикування на електронних клавішних інструментах. Переваги використання таких інструментів полягають у наочності (візуальний контроль), відносній легкості їх освоєння, можливості, не заважаючи один одному, займатись на груповому занятті завдяки навушникам. Незважаючи на те, що спеціальний інструмент вибирається за бажанням дітей і батьків, навчання все ж розпочинається з оволодіння електронним клавішним інструментом [13]. Завдяки цьому у них не виникає проблем з до створенням мелодії на заданий акомпанемент і навпаки. Діти вільно орієнтуються в тональностях і акордах. Система Yamaha спрямована на розвиток музичних здібностей дитини з метою реалізації її необмежених творчих можливостей.

Система складається з 13 рівнів, при завершенні кожного з них необхідно здати екзамен. Навчання розпочинається з 13-го рівня. На цьому етапі діти виконують і слухають музику, роблять різні вправи з інструментом і без. Особлива увага звертається на вправи для слуху і ритму. Після завершення рівня учень повинен вміти підбирати мелодію і гармонію на слух, заспівати її, а також гармонізувати все ту ж мелодію.

Якщо початковий етап був пройдений успішно, згодом це дозволить перейти до більш складних вправ на гармонізацію мелодій, імпровізацію за допомогою транспонування і варіаційного розвитку. На більш пізніх рівнях вводяться також поліфонічні вправи. Все це формує необхідну базу для написання і інструментовки музики.

Що стосується класу скрипки у школах Yamaha, то тут, як і при грі на інших музичних інструментах провідна роль надається груповим заняттям і грі в різноманітних ансамблях. В курс скрипки вводяться усі інновації, що притаманні для методики загалом. Особливий наголос тут робиться на звук і відчуття музики. Як у класі, так і вдома діти мають можливість грати під музичний супровід. Цікавою особливістю акомпанементів за методикою Yamaha є те, що супровід не мусить бути обов'язково фортепіанним, оскільки робота з електронними клавіатурами дозволяє створювати імітації як окремих музичних інструментів, так і цілих оркестрів. Курс скрипки у школах Yamaha розрахований на дітей, що починають вчитись у 9 – 12 років. Крім того, на відміну від занять на деяких інших інструментах, заняття скрипкою все ж передбачають індивідуальні уроки і виконання творів соло. Проте вибираючи клас скрипки в такій музичній школі необхідно розуміти, що при всіх плюсах такого навчання, вона не призначена для підготовки скрипалів-професіоналів, оскільки це і не її метою.

За словами голови Музичної фундації Yamaha (Yamaha Music Foundation) – Судзі Іто, головна мета її існування «... передати задоволення і радість від виконання музики через культурні і національні кордони і допомогти людям збільшити чутливість за допомогою якої вони б могли

вільно висловлюватись через музику. В такий спосіб ми сподіваємось зробити світ яскравішим і щасливішим» [Shuji I. The message from the President of Yamaha Music Foundation]. Методику С. Судзукі не можна розглядати як таку, що стосується лише навчання гри на скрипці чи іншому музичному інструменті. Це цілий напрям в педагогіці, за допомогою якого можна навчати дітей в дуже різних сферах. Свідченням цього є те, що ще на початку педагогічної кар'єри він упроваджував свою методику в загальноосвітній школі для вивчення немусичних предметів, внаслідок чого загалом підвищувався рівень успішності учнів. Зростання успішності підтвердило те, що головна мета методу полягає не в тому, щоб виховати музиканта-професіонала, а розвинути гармонійну, всебічно освічену особистість – «...навчання музиці не є моєю основною ціллю. Я хочу виховати хороших громадян і благородних людей. Коли дитина чує хорошу музику від народження, а згодом вчиться виконувати її сама, це розвиває в ній чутливість, дисципліну і витривалість. Вона отримує чудове серце» [Espie E. Suzuki Method]. Часто такий підхід насторожує, оскільки все ж багато хто з батьків, віддаючи дитину в музичну школу, сподівається на подальшу музичну кар'єру. Проте з цієї точки зору ця думка є дещо упередженою, оскільки достатньо багато дітей після закінчення школи С. Судзукі успішно продовжують навчання в традиційних музичних школах. Так, у США дедалі більше зростає частка музикантів в оркестрах і консерваторіях, що отримали свій перший досвід гри на інструменті саме в таких школах[13].

Методика С. Судзукі, а також методики Yamaha та Kawai призначені для розвитку дітей з найбільш раннього віку. Деякі їх елементи, на нашу думку, можуть успішно застосовуватись в українських музичних школах для більш раннього музичного розвитку дітей. Особливу увагу хочеться звернути на:

1.Раннє включення дітей у навчання створює сприятливі умови для більш природного та невимушеного процесу навчання. Сенситивний період у розвитку дитини триває приблизно до дванадцяти років, і перші шість років

життя є особливо продуктивними для навчання. Важливо уникати різкого змінювання поведінки батьків при початку навчання, переходячи від добрих і люблячих до строгих і наполегливих. Ранній старт навчання, планованість та системність сприяють комфортнішим умовам для розвитку дитини. За поглядом С. Сузукі, початок навчання вже в перші місяці життя обґрунтований, оскільки в цей період у дитини вже є всі необхідні відмітки для цього, і її організм готовий до сприйняття навколишнього світу. Навіть якщо дитина не свідомо запам'ятовує інформацію, багато речей фіксується на підсвідомому рівні. Вчителі музики відзначають, що діти, які взяли участь у заняттях у однорічному віці, проявляють високий рівень музичного розвитку у порівнянні з тими, хто не брав участі в подібних заняттях[52].

2. Слухання музики представляє собою ефективний інструмент, який можна впроваджувати на ранніх етапах розвитку дитини. Цей процес сприяє формуванню у дітей на підсвідомому рівні критеріїв якості, які в майбутньому допоможуть їм розпізнавати цінність різних музичних творів. З моменту народження важливо оточувати дитину високоякісною музикою, оскільки на цьому етапі починають формуватися її естетичні потреби. При цьому важливо не занижувати потенціал дитини та надавати їй різноманітність музичних вражень, уникаючи обмеження лише музикою для дітей. На ранніх етапах життя дитина сприймає і запам'ятовує оточуюче, незалежно від складності музичних композицій.

Для покращення сприйняття музики маленькими дітьми рекомендується використовувати короткі музичні твори або їх фрагменти, які періодично повторюються. Це сприяє кращому запам'ятовуванню музичних композицій, особливо при використанні однієї і тієї ж самої музики під час виконання подібних ігрових дій. Такий підхід сприяє найбільш природньому процесу запам'ятовування. Методика Kawai рекомендує використовувати різні ритмічні рухи для введення дітей у світ музики вже з одного року віку, що допомагає їм органічно взаємодіяти з нею.

Дитина може ефективно запам'ятовувати складний музичний твір, якщо він програвся кілька разів. Більше того, такий підхід не викликає нудьги у дітей. З плином часу вони обирають музику, яка їм особливо подобається, і готові слухати її безліч разів.

3. Надзвичайно важливим для раннього розвитку дітей є їхня здатність наслідувати. З одного боку, таке наслідування, як і слухання, сприяє розвитку чутливості до найкращих зразків мистецтва, а з іншого, воно служить мотивацією для занять музикою.

Діти починають наслідувати вже з першого року життя, в 2 – 3 роки вони вже наслідують свідомо. Саме в цей час дитину необхідно оточити людьми, які б займались музикою. Це одна з найважливіших причин, чому С. Судзукі розпочинав заняття з дітьми з занять з батьками. Очевидно, що це далеко не для всіх є можливим, тому надзвичайно важливими на початковому етапі є групові заняття. Роль наслідування для мотивації дитини важко переоцінити.

Також важливо пам'ятати, що, крім усього іншого, дитина повинна наслідувати найкращих. Тому надзвичайно корисними стають записи виконання творів, які виконує сама дитина. Як було зазначено раніше, для занять за методикою Судзукі до збірників творів додаються диски з акомпанементом та записами цих творів. Навіть якщо дитина виконує твір, який не входить до збірника С. Судзукі, сучасні технічні засоби дозволяють записати цей твір у виконанні вчителя або знайти виконання в Інтернеті. Проте, слід бути уважним до вибору записів в мережі, оскільки якість може значно відрізнятись. Коли дитина починає виконувати більш складні твори, корисно не обмежуватися прослуховуванням лише одного виконання. Прослуховування кількох різних записів одного твору сприяє розвитку творчого мислення дитини, допомагаючи їй шукати власні шляхи вирішення поставленої задачі[52].

Л. Виготський підкреслює важливість наслідування для раннього розвитку дитини, розглядаючи його як базу для творчості. Він вказує, що у

своїх іграх та фантазіях діти використовують раніше отриманий досвід, комбінуючи і творчо переробляючи пережиті враження []. Аналогічно це можна застосувати до музичного розвитку дитини, оскільки для того, щоб вона могла творити щось власне, важливо накопичити музичні враження і досвід, сформувати базу для творчості. 4. Повторення – іще один надзвичайно важливий елемент для раннього розвитку дитини. Воно сприяє вдосконаленню виконавських навиків, допомагає дітям почувати себе більш вільно і впевнено стає основою для творчого вираження, адже саме тут дитина може проявити себе, свої вміння. Крім того, повторення можна сприймати, як базу для творчого розвитку, навіть в межах одного твору увесь час можна знайти щось нове, відшукати нові можливості для вдосконалення як інтерпретаційних, так і технічних навиків. Дуже важливе повторення і для розвитку музичної пам'яті. С. Судзукі з цього приводу казав, що: «...в повторенні розвивається досконалість»[4].

5. У ранньому творчому розвитку дітей групові музичні заняття займають особливе місце. Вони сприяють розвитку індивідуальності дітей, часто проводяться у формі гри. Особливу значущість ці заняття мають для наймолодших дітей, які можуть слухати та наслідувати старших, а також порівнювати себе з ними. Крім того, групові уроки сприяють підвищенню реакції та музично-слухових навичок дітей. Змагальний дух та постійне порівняння з іншими стимулюють інтерес до уроків та спонукають до досягнення кращих результатів.

6. Участь батьків у ранньому музичному вихованні дітей є необхідною складовою цього процесу. Це особливо важливо для занять музикою дітей до трьох років, але підтримка батьків залишається значущою і в пізньому дитинстві. Згідно з концепцією С. Судзукі, батьки виступають у ролі домашніх вчителів дитини і становлять мотивацію для занять музикою. Коли дитина бачить, що батьки цікавляться її заняттями, це стимулює в неї ентузіазм і бажання навчатися[4].

2.2. Постановка проблеми та вибір методик

На цьому та наступних етапах експериментального дослідження було включено 67 дітей старшого дошкільного віку. Діти з підготовчої групи, які брали участь у експерименті, були умовно розділені відповідно до варіантів розвитку та стану нервово-психічного здоров'я:

1. діти з затримкою психічного розвитку (далі - ЗПР) – загалом 26 осіб, з них: 13 осіб входили до експериментальної групи (далі - ЕГ), інші 13 осіб були частинами контрольної групи (далі - КГ). Усі ці діти мали діагноз ЗПР, який був підтверджений ПМПК, та вони відвідували корекційно-освітні установи.
2. об'єктом дослідження були діти з нормальним розвитком (далі - НР) - загалом 30 осіб, які навчалися в звичайних дошкільних установах. З них 15 осіб увійшли до ЕГ, тоді як інші 15 осіб складали КГ.
3. також, до досліджуваних належали діти, віднесені до групи умовно нормально розвинених (далі - УНР) – 11 осіб. У їхньому анамнезі (в медичних картах та інших документах) фігурували дані про різноманітні порушення, такі як психомоторна збудливість, неврозоподібні стани, емоційні порушення та інші).

Дослідно-експериментальна робота проводилася в період у 2023 р. на базі інклюзивно-ресурсного центру Шевченківського району м. Львова № 2.

Для глибокого аналізу психомоторного розвитку дітей ми розробили спеціальний комплекс діагностичних методик та систему оцінки рівнів психомоторного розвитку, яка включала чотири критеріально визначених рівні, просуваючись від I (вищого) до IV (нижчого).

Давайте розглянемо характеристики двох рівнів психомоторного розвитку як приклад – рівень I (найвищий) та рівень III (найбільш поширений серед дітей з ЗПР).

На першому рівні (найвищому) спостерігається повна відповідність психомоторного розвитку дитини психовіковій нормі. Під час виконання практичних психомоторних завдань дитина виконує їх повністю, дотримуючись інструкцій. Якість виконуваних дій висока, особливо виявляється у характері рухів – вони виразні, збалансовані та добре скоординовані, з відчуттям ритму. Дитина діє у хорошому темпі та ритмічно протягом всього заняття, з оптимальним переходом від однієї рухової установки до іншої.

На третьому рівні (найбільш поширеному серед дітей з ЗПР) спостерігаються відхилення від психовікової норми. Під час виконання практичних завдань дитина може виявляти обмеження в повноті виконання завдань, в невідповідності їх інструкціям. Якість рухів може бути менш виразною та менш координованою. Темп та ритмічність дій можуть також виявляти недоліки, а переходи між руховими установками не завжди є оптимальними. Позитивне емоційне ставлення до діяльності зберігається в процесі всього заняття. По ходу діяльності дитина діє самостійно. Допомога дорослого їй не потрібна. Суб'єктність при виконанні діяльності проявляється яскраво.

Третій (середньо-низький) рівень відображає відставання дитини за всіма показниками психомоторного розвитку. Під час виконання практичних завдань дитина виконує їх не в повному обсязі та порушує способи виконання. Якість виконуваних дій на цьому рівні є низькою, характеризується неспіврозмірними, незграбними та нескоординованими рухами, частими допоміжними рухами. Відсутність ритмічності під час виконання завдань також впливає на їхню якість та продуктивність. Формула рухів в ході діяльності відсутня, а моторна незручність проявляється у нездатності дитини швидко переходити від однієї рухової установки до іншої. Дитина проявляє зацікавленість завданням лише на його початку, а в разі зустрічі з труднощами втрачає інтерес. Емоційний фон ставлення до

діяльності є нейтральним, а дитина повністю залежить від допомоги дорослого на всіх етапах.

Отже, спектр характеристик для кожного рівня, що відображає різні рівні сформованості ключових показників психомоторного розвитку дитини, дозволяє не лише аналізувати актуальні особливості цього розвитку, але й прогнозувати потенційні можливості. Розроблена нами комплексна діагностична програма включала три етапи, кожен з яких містив ряд завдань, спрямованих на вивчення основних показників психомоторного розвитку дітей.

На першому етапі (оцінювалися рухові вміння дітей), експериментальні завдання спрямовані на дослідження статичної та динамічної координації, рухової пам'яті та якості виконання одночасних рухів.

На другому етапі (оцінювалися мімічні вміння дітей), експериментальні завдання включали виконання ряду мімічних вправ та мімічне моделювання різних емоційних станів.

На третьому етапі (оцінювалися особливості пантоміміки дітей в статичному і динамічному стані) вивчалися аспекти постави, поз, жестикуляції та ходи.

Фактичні дані чітко демонструють, що у більшості дітей зі затримкою психічного розвитку (ЗПР) спостерігається виражене відставання в психомоторному розвитку. Від 82% до 91% дітей з ЗПР показали рівні розвитку рухових вмінь, які є середньо-низькими (ІІІ) і низькими (ІV).

Можна зазначити, що понад половина дітей із умовно нормальним розвитком (УНР) і 30% дітей з нормальним розвитком (НР), які відвідують загальноосвітні дошкільні заклади, також не досягають вікових норм у розвитку рухових навичок і вмінь. Це свідчить про обмежену ефективність сучасних традиційних методик, що використовуються в дошкільній освіті для розвитку психомоторних навичок у дітей.

Діти зі значними порушеннями розвитку (ЗПР) виявили максимальні досягнення в розвитку мімічних умінь, які були визнані на рівні та за

характером їх сформованості. Понад 40% зазначених дітей з ЗПР досягли рівня вікової норми в цьому аспекті. Це свідчить, на наш погляд, про наявний потенціал у цих дітей для просування до норм вікового розвитку в мимічних уміннях. Діти з нормальним розвитком (НР) і умовно нормально розвинені (УНР) також продемонстрували високі досягнення в мимічному розвитку. Це може свідчити, з одного боку, про зростання мимічної координації з віком, а з іншого боку, про систематичне вдосконалення мимічних умінь на заняттях з розвитку мовлення.

Отримані дані свідчать про значні недоліки у пантомимічному розвитку дошкільнят з різними варіантами розвитку (з ЗПР, НР, УНР). Серед цих недоліків виявлені серйозні порушення постави (лордоз, кіфоз, сколіоз), специфічні особливості ходи, жестикуляції, миміки та поз.

Для більшості дітей з ЗПР (50%) і дітей з УНР (40%) характерний III рівень пантомимічного розвитку. Аналіз результатів вказав на виражену рухову недостатність у значної частини досліджених з різними варіантами розвитку, з перевагою дітей з ЗПР. Ця недостатність проявилася у труднощах виконання рухів відповідно до інструкцій, порушенні моторної координації та рухової пам'яті, неспроможності виконувати рухи відповідно до просторових, часових і динамічних характеристик, спотворенні темпу, ритму і амплітуди рухів, а також у важкості запам'ятовування послідовності рухових операцій.

Більшість об'єктів дослідження, які продемонстрували III і IV рівні психомоторного розвитку, виявили синдром "очікування допомоги" або виявили байдужість до майбутньої діяльності. Ці діти потребують додаткової стимуляції та поштовху для заохочення. З'являючись труднощі під час діяльності, вони знижували мотивацію, активність та самостійність.

2.3. Корекційно-розвивальна програма психомоторного розвитку старших дошкільників

Метою створеної та випробованої нами програми "Музика тіла мого" є подолання психомоторного недорозвинення у дітей та досягнення оптимального рівня розвитку, враховуючи їхні емоційні та тілесні переживання через вивчення музики.

Основні цілі, які досягаються через використання спеціально організованого музичного впливу в ході цієї програми, включають такі:

1. розвиток музичного чуття у дітей, включаючи уміння сприймати рівномірну метричну пульсацію, розпізнавати метричні малюнки та взаємодіяти з рухами у відповідності до темпу та ритму музики;
2. зміцнення рухових навичок у дітей, охоплюючи статичну та динамічну координацію, рухову пам'ять, швидкість та точність реакцій на звукові сигнали, а також вироблення синхронності рухів;
3. формування правильної постави, включаючи нормалізацію м'язового тону, тренування окремих м'язових груп, розвиток почуття рівноваги, точність та гладкість переходу між рухами, подолання рухового автоматизму;
4. сприяння розвитку виразності рухів і міміки, формування вміння виражати характер музики через невербальні засоби, такі як міміка та тілесна пластика. Також розвиває здатність створювати виразний образ і підтримує потребу в руховому самовираженні;
5. виховання в дітей якостей, що сприяють самоствердженню особистості, зокрема самостійності та свободі вибору, індивідуальності сприйняття та самоповазі в зв'язку з власними досягненнями.

Програма з розвитку психомоторики дітей спроектована для проведення одного заняття щотижня протягом навчального року. Кожне заняття триває приблизно 35-40 хвилин (в залежності від фізичного стану дітей). Крім того, її можна інтегрувати як органічну частину музичних та фізкультурних занять

Музична основа програми включає в себе музику різних стилів і епох (переважно мініатюри), етнічну музику та музику жанру new age.

Впровадження задач програми реалізується за допомогою різноманітних методів і прийомів:

Ігри в "звучні жести" утворюють ефективний метод для швидкого освоєння різноманітних ритмічних моделей дітьми. Звучні жести означають ритмічну гру зі звуками власного тіла, таку як хлопки, шльопання по стегнах, притупування ногами, клацання пальцями тощо.

- Музичні спонтанно-пластичні імпровізації дітей стимулюють їх рухові фантазії та розвивають вміння відчувати та самостійно встановлювати зв'язок між звуком, жестом і рухом, а також навички орієнтації в просторі. Діти починають гармонійно поєднувати спонтанність та дисциплінованість, імпульсивність та контроль.

- Експресивно-мімічне моделювання музики сприяє розвитку у дітей навичок мімічного вираження різноманітних емоцій.

Для досягнення ефективності на заняттях важливо застосовувати індивідуальний підхід до кожної дитини, ураховуючи її вікові, психомоторні, рухові, психічні можливості і стан здоров'я. Усі форми роботи дітей на заняттях спрямовані на стимулювання їх особистісної активності.

По реалізації корекційно-розвивальної програми нами було проведено підсумковий контрольний експеримент. Його мета – простежити можливості спеціально організованого музичного впливу в подоланні психомоторного недорозвинення дітей. Порівняльний аналіз даних дозволив відзначити позитивні зміни у розвитку психомоторики дітей.

62% дітей з порушеннями психічного розвитку досягли рівня рухових вмінь, що відповідає віковій нормі (рівні I-II) за результатами чотирьох експертних завдань. Більшість цих дітей (55%) показали розвиток рухових вмінь на рівні II, а 7% досягли вищого (I) рівня. Зменшилася кількість досліджуваних з порушеннями психічного розвитку, які знаходились на рівні III (з 72% до 30%).

Зафіксовано значні позитивні зміни в розвитку психомоторних навичок: 81% дітей з порушеннями психічного розвитку показали високі рівні (І-ІІ) у розвитку мімічних умінь (порівняно з 51% у попередньому етапі експерименту), а 55% виявили високі рівні у розвитку пантоміміки (порівняно з 25% на попередньому етапі).

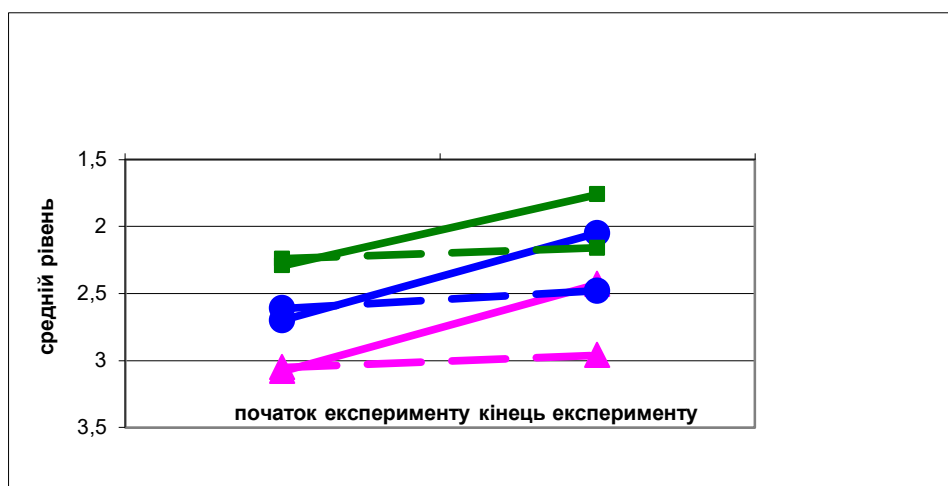

Рис. 1. Порівняльна динаміка рівнів психомоторного розвитку дітей ЕГ і КГ під впливом музичного впливу.

Після проведення контрольного експерименту було виявлено, що майже всі показники психомоторного розвитку у дітей експериментальної групи з порушеннями психічного розвитку значуще відрізняються ($p < 0,05$) від аналогічних показників дітей контрольної групи. Найбільше відмінностей спостерігається у розвитку рухових вмінь ($p < 0,01$). Крім того, порівняльний аналіз даних виявив тенденції до формування суб'єктної активності у дітей, яка проявляється у прагненні до самовираження, самостійності на різних етапах діяльності та виявленні зацікавленості як процесом, так і результатом. Навіть у випадках труднощів діти виражали бажання мінімізувати допомогу дорослого («Я сам») і досягати максимально позитивного результату.

Результати дослідження свідчать і про те, що у переважної більшості дітей з НР і УНР, які брали участь у корекційно-розвивальному процесі, були

виявлені значущі позитивні зміни у розвитку рухових навичок, мімічних умінь та пантоміміки порівняно з контрольними групами. Отримані дані свідчать про ефективність обраного методу корекції і рекомендують використання спеціально організованого музичного впливу як ефективного засобу для психомоторного розвитку дітей та стимулювання їх суб'єктної активності.

2.3.1. Експериментальне вивчення мотиваційно-емоційного чинника до інтелектуальної діяльності шляхом музичного впливу

Вивчення впливу мотиваційно-емоційного чинника на формування активного та зацікавленого ставлення дитини до інтелектуальної діяльності представляє собою значущу, але досить мало вивчену проблему в області вікової та спеціальної психології. Нарешті, дійшли визнання того, що розвиток вищих психічних функцій залежить не лише від когнітивних та інтелектуальних аспектів, але й від емоційних процесів, їх взаємодії та взаємозв'язку. Це підтверджено працями таких вчених, як Л.С. Виготський (1984), С.Л. Рубінштейн (1946), О.М. Леонтьєв (1977), А.В. Запорожець (1974) та інші.

Для ефективного удосконалення процесу навчання дитини важливо створювати ситуації, які враховують її особисті мотиви та виключають внутрішні конфлікти, сприяючи таким чином зацікавленості, допитливості та емоційному комфорту. Серед різноманітних мотивацій для діяльності, позитивне емоційне ставлення до неї визнається як основне. У цьому сегменті нашого дослідження ми ставимо перед собою такі завдання:

1. розглянути вплив музики на емоційний настрій дитини під час виконання завдань, що вимагають інтелектуальних зусиль.
2. вивчити, як музика впливає на характер емоційних реакцій дитини під час виконання інтелектуальних завдань.

3. дослідити, як музика впливає на якість виконання інтелектуальних завдань дітьми.

Для вирішення визначених завдань ми розробили спеціальний методичний підхід, який включав систематичне спостереження за дітьми, проведення індивідуальних бесід та виконання експериментальних завдань. Наш метод базується на принципах критеріально-орієнтованих діагностичних методик, розроблених У.В. Ульяновим (1994). Ми ідентифікували такі ключові компоненти інтелектуальної діяльності: мотиваційний, операційний, регуляційний, а також критерії оцінки їх розвитку у дітей. Це дозволило нам визначити ступінь виявлення позитивного емоційного ставлення (мотивації) у дітей як до майбутньої інтелектуальної діяльності, так і до її конкретного виконання.

Відповідно до визначених критеріїв ми класифікували рівні емоційного настрою дитини в процесі виконання інтелектуальної діяльності та його вплив на її продуктивність від найвищого (рівень I) до найнижчого (рівень IV).

Ми розробили дві послідовності експериментальних сесій із дітьми, які включали чотири інтелектуальні завдання, що відповідали за змістом традиційним для дітей старшого дошкільного віку. У першій серії завдань використовувався наочний зразок, у другій – вербальна інструкція. Експеримент був проведений з тими самими об'єктами дослідження (ЕГ та КГ з ЗПР, НР, УНР), які брали участь у попередньому дослідженні.

Експериментальні групи учасників отримували інструкції та виконували завдання за участі спеціально підібраного музичного впливу. В обох серіях експериментів ми використовували високоякісні аудіозаписи на CD-носіях, які включали спеціально відібрані класичні музичні твори.

У нашому дослідженні, відповідно до поставлених завдань, ми використовували повільну музику в стилі бароко (таких композиторів як Бах, Гендель, Вівальді, Кореллі) як стимулюючий музичний матеріал. За думкою

музичних експертів, ця музика створює відчуття стійкості, порядку, безпеки та сприяє формуванню емоційно стимулюючого середовища.

Під час занять ми застосовували музичний вплив у формі пасивного сприйняття, що відповідало завданням нашого дослідження. У той час як досліджувані, які входили до контрольних груп, виконували завдання без музичного впливу.

Загальні висновки, отримані в результаті нашого дослідження щодо впливу музики на продуктивність виконання інтелектуальних завдань, дозволяють зробити наступні висновки: 41% досліджуваних з ЕГ та ЗПР вийшли на рівень, який відповідає віковій нормі (I-II). З цієї групи 8% продемонстрували найвищий рівень (I). У контрольній групі лише 14% дітей виконали запропоновані інтелектуальні завдання на рівні II, а I рівень був недоступний для них.

За отриманими даними виявлено значно меншу кількість дітей з ЕГ і ЗПР на нижчих рівнях (III і IV): на III рівні в ЕГ - 57%, в КГ - 79%, на IV рівні в ЕГ - 4%, в КГ - 10%. Результати χ^2 -критерію підтверджують статистично значущі відмінності між результатами дітей з ЕГ і КГ в межах ЗПР на рівні ($p \leq 0,01$).

Під час проведення експериментального дослідження було виявлено позитивні якісні зміни серед дітей з ЗПР у експериментальній групі порівняно з контрольною. Ті діти з ЕГ, які успішно впоралися із завданнями на високих (I і II) рівнях, виявили високий рівень активності та ініціативності під час виконання завдань, а також проявляли бажання виконувати необхідні інтелектуально-діяльнісні операції у процесі вирішення завдань. Це свідчить про те, що у спеціально організованій інтелектуальній діяльності, де музика виступає як мотиватор та регулятор, відбувається компенсація недоліків розвитку інтелектуально-регулюючої сфери психіки дітей з ЗПР.

Під час дослідження частину дітей з ЗПР у експериментальній групі продемонструвала низькі рівні виконання інтелектуальних завдань (III-IV). Для цієї групи також виявлено, що використання музичного впливу під час

занять змінило характер мотиваційно-особистісних проявів: діти виявляли певний інтерес при виконанні емоційно забарвленої інтелектуальної діяльності. Навіть при низькій продуктивності в операційно-діяльнісному аспекті інтелектуальної діяльності, у них виявилася позитивна мотиваційна настанова на сам процес цієї діяльності.

Відзначена виразна динаміка також виявилася у продуктивності виконання інтелектуальних завдань серед досліджуваних з НР і УНР у експериментальних групах. Зокрема, 71% дітей з НР продемонстрували вищий рівень (у порівнянні з 57% в контрольній групі), а 60% дітей з УНР показали I і II рівні (порівняно з 37% в контрольній групі).

Отримані результати показали статистично значущі відмінності між експериментальними та контрольними групами у дітей з НР і УНР в одній категорії на рівні значущості $p \leq 0,05$, визначеному за допомогою χ^2 -критерію.

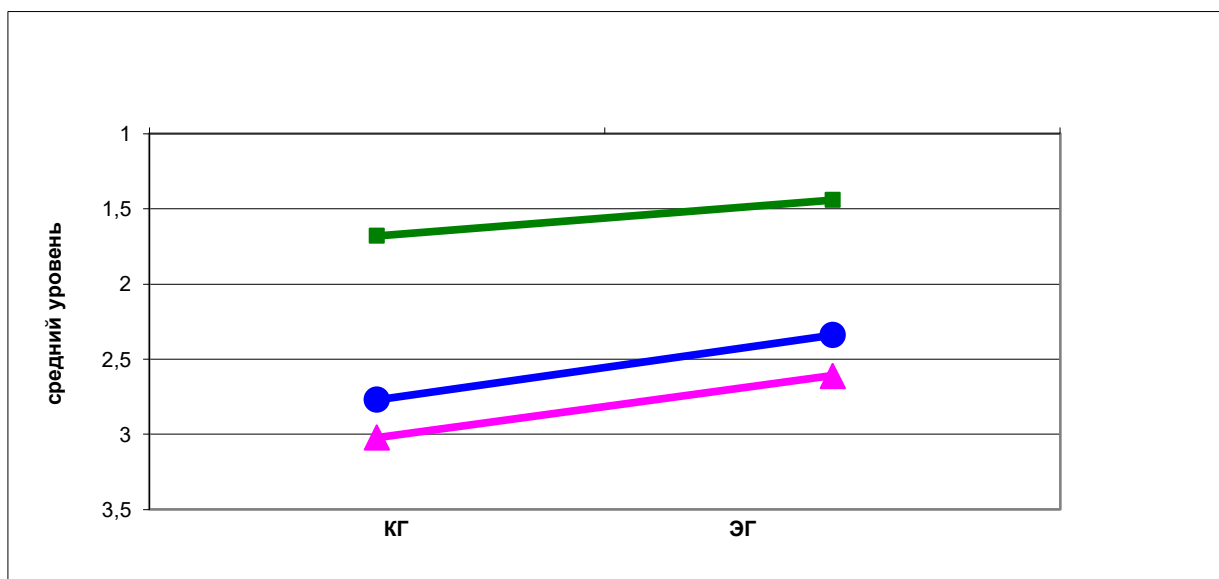

Рис 2. Порівняльна динаміка рівнів продуктивності виконання інтелектуальної діяльності дітей ЕГ і КГ під впливом музичного впливу.

Характеристичними особливостями дітей із ЗПР в експериментальній групі, які виявились НР і з УНР, були наступні: висока пізнавальна та

пошукова активність, самостійність на різних етапах діяльності, динамічний темп роботи, стійка концентрація уваги, зацікавленість як процесом, так і результатом своєї діяльності. Навіть у випадках труднощів ці діти виявляли ініціативу в діяльності та ставилися до неї з прагненням мінімізувати допомогу дорослого, висловлюючи певний рівень самоствердження («я знаю, як це робити»). Це свідчить про виражену потребу цих дітей у самостійних та активних діях під час діяльності та їх зацікавленість процесом самого виконання завдань.

За власними висловленнями дітей, багато з цього можна пояснити за допомогою музики (наприклад, «це було неординарно», «все було цікаво», «музика була дуже чудовою», «створювало спокійну атмосферу»).

Отже, спеціально налаштований музичний вплив може виконувати різноманітні функції:

- спонукальна функція: музика передає позитивну емоційну енергію та стимулює суб'єкта для здійснення інтелектуальної діяльності. Вона виступає як катализатор для активації позитивної емоційної сфери та мобілізації у дитини інтересу до завдань;
- організаційна функція: музика забезпечує емоційний комфорт протягом усього процесу інтелектуальної діяльності. Її роль полягає в створенні сприятливого емоційного середовища, що допомагає дитині зосередитися та відчувати зручність під час виконання завдань;
- стимулююча функція: музика підтримує суб'єктну активність на належному рівні протягом всієї діяльності, сприяючи підтримці інтересу та енергії до завершення завдань. Вона виступає як підтримуючий фактор, що утримує інтелектуальний зусилля дитини на високому рівні.

2.3.2. Експериментальне вивчення емоційної сфери дітей

Мета констатуючого експерименту полягала у дослідженні таких показників емоційного розвитку дітей, як особливості тривожності, афективні прояви у поведінці та особливості емоційних реакцій в умовах фрустраційної ситуації.

Відповідно до поставлених завдань дослідження, ми використали такий набір методик: "Дитячий тест тривожності" за авторством Р. Теммла, М. Дорки, В. Амена, який дозволяє вивчати рівень, вид та спрямованість тривожності у дітей у відношенні до різних типових для них ситуацій спілкування з іншими людьми; методика вивчення фрустраційних реакцій від С. Розенцвейга (дитячий варіант модифікації Н.В. Тарабрина), яка дозволяє виявити домінуючий тип та напрямок реакцій у дітей при сприйнятті складних ситуацій; опитувальник для дорослих "Оціночна шкала емоційних проявів дитини" Л.А. Головей, Є.Ф. Рибалко, спрямований на оцінювання ступеня вираженості емоційно-афективних проявів у поведінці дітей.

Результати аналізу констатуючого експерименту розкривають наступні особливості емоційних проявів дітей з різними варіантами розвитку: у 68% дітей з ЗПР, 52% з НР і 65% з УНР виявлено підвищений або високий рівень тривожності. Прояви тривожності у дошкільнят з ЗПР і УНР різноманітні, охоплюють всі чотири рівні тривожності (з перевагою підвищеного і високого), в той час як у нормально розвинених дітей відсутній низький рівень, а найбільш поширеним є середній рівень тривожності (51%), що відповідає адаптивній тривожності. У значної частини дітей з ЗПР (36%) і УНР (30%) спостерігається особистісна тривожність, в той час як для дітей з НР характерніше ситуативна тривожність. Тривожність старших дошкільнят з ЗПР і УНР виявляється у напрямку міжособистісних конфліктів з батьками та внутрішньоособистісних конфліктів самореалізації ("Я сам"), в той час як тривожність нормально розвинених дітей спрямована переважно на міжособистісні конфлікти з однолітками.

Багато досліджуваних проявляють емоційно-афективну нестабільність у своїй поведінці, проте в дітей з ЗПР і УНР ця нестабільність виражена

сильніше і проявляється частіше в негативних формах, таких як агресивність, злостивість, збудливість і інші, ніж у дітей з нормальним розвитком (НР). Значна частина дітей має знижений фон настрою, а в дітей з ЗПР і УНР спостерігається різкі зміни емоцій та їх полярність, що свідчить про нестабільність їхнього емоційного стану. Значний підвищений профіль негативних емоцій у дітей з ЗПР і УНР порівняно з дітьми з НР вказує на наявність змін у регуляції афективної сфери. Цей показник свідчить про зниження рівня реактивності на емоційні подразники, обмеження емоційного контролю і вказує на дезадаптацію регуляції емоційної сфери у цих досліджуваних.

Аналіз реакцій на фрустраційні ситуації у дітей з порушеннями психічного розвитку (ЗПР) та у дітей з ураженнями нервової регуляції (УНР) показав перевагу екстрапунітивних реакцій із самозахисним типом поведінки. Це виражається у їхній нездатності емоційно відволіктися від ситуації стресу, самотійно шукати вихід з конфлікту та взяти на себе відповідальність за його вирішення. У дітей з нормальним розвитком (НР) виявлено переважання інтрапунітивних реакцій з фіксацією на задоволенні потреб. Вони більш нахилені до конструктивних реакцій, включаючи спроби самотійного вирішення конфліктів та адекватність реакцій на фруструючі ситуації. Однак у цієї категорії дітей більше 30% виявили домінування захисту в структурі "Я". Отримані дані про негативне емоційне самопочуття (тривожність, фрустраційні реакції, порушення поведінки) у старших дошкільників з різними варіантами розвитку свідчать про несформованість у більшості з них емоційної сфери та необхідність спеціальної корекційно-розвивальної роботи.

Ми розробили програму формуючого експерименту, враховуючи отримані результати констатуючого експерименту та використовуючи розроблені принципи організації корекційної допомоги для дітей. Психокорекційний процес включав групові корекційно-розвивальні заняття з

дітьми протягом двох місяців, а також індивідуальні консультації та лекції для батьків та педагогів.

Проведення формуючого експерименту включало чотири етапи. На першому етапі корекційно-розвивальної роботи, який складався з 4 занять, основний акцент був зроблений на формуванні міжособистісної взаємодії між дітьми, їх емоційному розкріпаченні та адаптації до психокорекційного процесу. На цьому етапі ставилися певні психокорекційні завдання, зокрема:

- встановлення емоційно-позитивного контакту між дітьми;
- розвиток комунікативних навичок та згуртування групи;
- розвиток позитивного ставлення до однолітків;
- формування позитивного ставлення до образу "Я".

Організація плану роботи включала в себе проведення різноманітних музичних ігор, спрямованих на досягнення намічених цілей. Наприклад, серед цих ігор були "Вокальні вітання", "Звукові автопортрети", "Я весь перебуваю із звуків", "Музичні каракулі", та "Музиціювання".

Другий етап (10 занять) був спрямований на проведення основної корекційної діяльності та вирішення таких завдань:

- знімання емоційної напруги у дітей;
- формування навичок розрізнення та порівняння різноманітних емоційних станів;
- розвиток здатності розуміти власний емоційний стан і стан оточуючих;
- навчання дітей реагувати на почуття і переживання, пов'язані з минулим негативним емоційним досвідом.

В рамках музичних технік використовувалися такі методи: «Виразна музика почуттів», «Музичні ляльки-маріонетки», «Імпровізації на ударних інструментах», «Тонування», «Музичні релаксації».

На третьому етапі проведення 6 занять акцентувалося на навчанні дітей соціальним формам поведінки та вирішенні таких психокорекційних завдань:

- покращення самооцінки та створення позитивного уявлення про себе і формування образу свого «Я»;

- збільшення впевненості у власних силах;
- навчання взаємодії в групі;
- розвитку навичок соціальної поведінки.

Для досягнення цілей використовувались різноманітні методи, такі як "Музичні діалоги", "Музика для друга", "Добра мелодія" та інші.

На четвертому етапі (4 заняття) здійснювалася закріплення у дітей навичок розрізнення та релаксації різних емоційних станів, а також перевірялася їхня готовність застосовувати методи зняття емоційної напруги.

Основні завдання на цьому етапі включали в себе:

- розвиток навичок позитивної комунікації у дітей;
- узагальнення сформованих адекватних стратегій реагування та поведінки у ситуаціях психотравмуючого характеру;
- виховання емоційного контролю та стримування негативних емоцій;
- перенесення нового позитивних досвіду у реальне життя.

Під час цих занять позитивна реабілітація психоемоційного стану дітей відбувалася за допомогою хорового співу. У зміст занять включалися пісні, що виражають життєствердні ідеї, а також фрази пісенного самонавіювання, спрямовані на формування у дитини таких підходів до життя, які сприяли б гармонізації її внутрішнього світу, стійкості у випадках невдач, розвивали навички захисту від негативних думок та сприяли вмінню радіти життю.

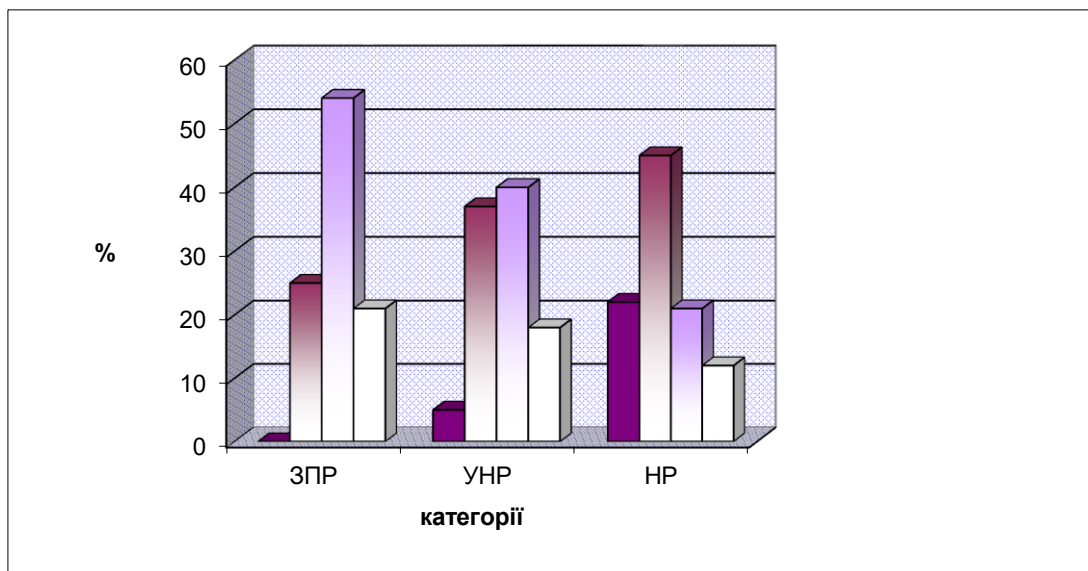
Один із аспектів корекційно-розвивальної програми включає в себе консультування сімей та педагогічних колективів, метою якого є надання психологічної підтримки батькам і педагогам, які працюють з дітьми, з метою усунення або попередження ситуацій, які можуть викликати психологічні труднощі в сім'ї та в дошкільному закладі.

Після впровадження корекційно-розвивальної програми, яка включала в себе спеціально організований музичний вплив, було проведено контрольний діагностичний аналіз за допомогою раніше використаних методик.

В результаті корекційно-розвивальної роботи адаптивний рівень тривожності переважав у 52% дітей із ЗПР, 76% дітей із нормальним

розвитком (НР) і 61% дітей із уміреним порушенням розвитку (УНР). Значне зниження показників за шкалами «примхливість», «плаксивість», «образливість», «впертість», що були виявлені в експериментальних групах, сприяло відновленню порушеного балансу в самосвідомості, реалізації власного «Я» та підвищенню самооцінки дітей. Все це свідчить про поліпшення саморегуляції особистості дитини, яка знаходиться у процесі розвитку.

Зниження показників за шкалами "злостивість" і "агресивність" і збільшення за шкалою "співчуття" свідчать про розширення сфери "соціальних контактів" у дітей експериментальних груп та формування позитивних форм міжособистісної взаємодії з оточуючими.

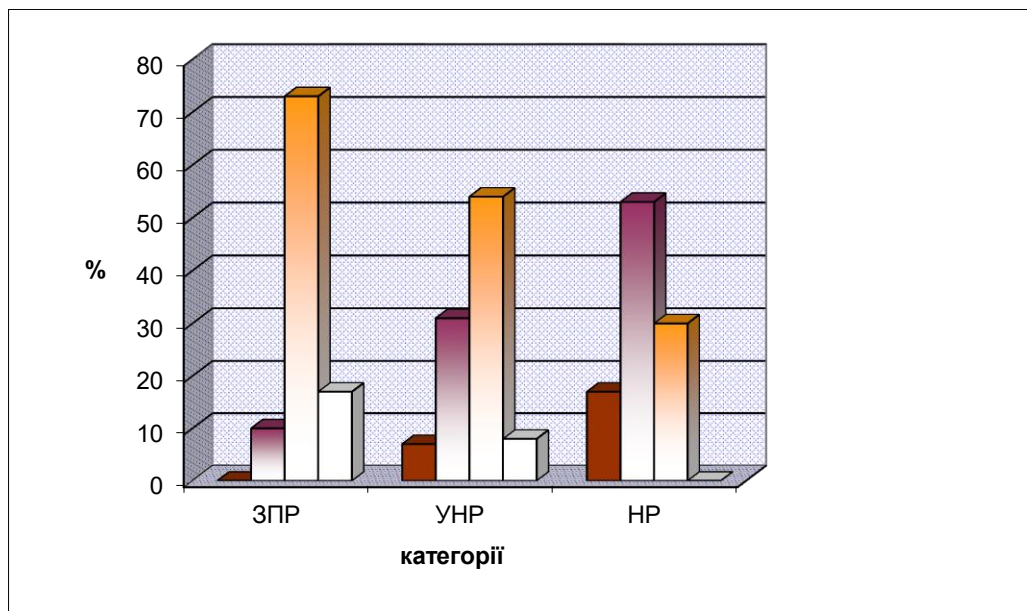
Отриманий через спеціально організований музичний вплив досвід колективної діяльності дітей, їхні спільні переживання, інтереси та досягнення викликав внутрішні зміни – зміни в системі їхніх відносин з собою і оточуючими.

У дітей виникла менш виражена потреба в домінуванні й конфліктності, а набула більшої актуальності потреба у співпраці і взаємодії.

Зауважені позитивні зміни в розвитку соціальної адаптації в усіх групах експерименту: зросла кількість дітей із високим рівнем соціальної адаптованості (від 3% до 19% у дітей із ЗПР, від 29% до 51% із нормальним

розвитком, від 10% до 25% у дітей із УНР); при цьому високий рівень став найбільш поширеним серед дітей з ЗПР і УНР, представляючи 49% досліджуваних із ЗПР і 54% із УНР, тоді як у дітей із нормальним розвитком його відсоток зменшився (з 48% до 35%), через їхнє переведення на високий рівень соціальної адаптованості; також зафіксовано значне зменшення кількості дітей із низьким рівнем соціальної адаптованості (у дітей із ЗПР з 60% до 32%, із УНР з 50% до 21%, із нормальним розвитком з 23% до 14%).

Отримані дані свідчать про поліпшення соціально-емоційної компетентності дітей у групах експерименту. В контрольних групах важливих позитивних змін не виявлено.

Динаміка розвитку за результатами контрольного етапу виявилася значною і статистично значущою на рівні достовірності $p \leq 0,05$ (за χ^2 -критерієм).

2.3.3. Особливості соціально-особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку шляхом впливу музики

Досліджуючи особливості соціально-особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку з різними варіантами розвитку в традиційних умовах виховання і навчання і засобами спеціально організованої музично-сценічної діяльності ми представили експериментальні дані про особливості цього розвитку дітей.

Основні завдання, які ми вирішували в констатуючому експерименті: виявити повноту знань дітей з ЗПР у порівнянні з НР і УНР про соціально-моральні норми поведінки: справедливості, співчуття, відповідальності, доброзичливості, чуйності; простежити особливості емоційного відгуку дитини на соціально-моральний зміст, відбитий в експериментальній ситуації; проаналізувати поведінкові наміри дітей у вирішенні соціально-морального завдання; вивчити діапазон індивідуальних відмінностей у засвоєнні знань і уявлень про норми соціально-моральної поведінки.

Для вирішення поставлених завдань нами була розроблена експериментальна методика, яка передбачала ряд завдань, мета яких – виявлення характеру знань дітей про соціально-моральні норми поведінки, доступних віку.

Методика проведення всіх занять була однотипною: дитині пропонувалося оцінити поведінку, вчинок учасників соціально-моральної ситуації, відображеної в оповіданні.

При аналізі фактичних даних ми орієнтувалися на такі оціночні критерії

- 1) повнота знань про запропоновані відносини в експериментальній ситуації;
- 2) адекватність емоційного ставлення дитини до аналізованої ситуації;
- 3) ступінь збігу знань і поведінкових намірів дітей щодо соціально-моральної ситуації.

Відповідно з оцінними критеріями ми розподілили відповіді дітей за рівнями орієнтованості в соціально-моральних категоріях в напрямку від самого високого (I рівень) до низького (IV рівень). Відповідно до критеріїв оцінки, ми класифікували відповіді дітей залежно від їхнього рівня орієнтації в соціально-моральних категоріях, розпочинаючи від найвищого рівня (I рівень) і закінчуючи найнижчим (IV рівень).

Як приклад наведемо характеристику I (вищого) і III (найбільш поширеного рівня серед дітей з ЗПР).

На I рівні у дітей виявляються повні та адекватні знання щодо запропонованих соціально-моральних категорій. Вони в змозі розуміти та аналізувати соціально-моральні ситуації, активно виражають своє ставлення до них. Дитина відчуває себе активним учасником, суб'єктом вирішення ситуацій і володіє знаннями про засоби та способи уявної поведінки в таких ситуаціях.

На III рівні виявляються у дітей поспішні та імпульсивні судження. Їх знання та уявлення про соціально-моральні категорії є обмеженими та неточними. У деяких випадках спостерігається неадекватна емоційна реакція на утримання ситуацій. Мотивація до доброзичливого ставлення до інших відсутня. Плани зміни ситуації через поведінку дитини не виявляються.

У дітей із ЗПР були отримані наступні результати: 65% виявили III рівень, лише невелика частина досліджуваних (8%) показали IV рівень, 27% продемонстрували II рівень, а діти, які б виявилися на I рівні, відсутні серед них.

У цієї групи дітей із ЗПР можна визначити кілька характерних негативних особливостей, таких як обмеженість та недиференційованість уявлень щодо соціально-моральних категорій, неадекватність ставлення до вчинків персонажів і їх оцінка, емоційна байдужість до описаної ситуації та відсутність позиціонування себе як суб'єкта в цьому контексті.

Більшість дітей з нормальним розвитком (60%) виявились на I рівні, де вони володіли знаннями соціально-моральних категорій, емоційно реагували на розповіді, і згадували свій власний досвід поведінки в аналогічних ситуаціях. Ті, хто показали II рівень (25%), адекватно оцінювали ситуації, але не аргументували свої судження.

Інший невеликий відсоток дітей з нормальним розвитком (15%) виявив III рівень, демонструючи неаналізовані оповіді, надавали поспішні судження і не розглядали свої поведінкові наміри щодо зміни ситуації.

У дітей з умовно-нормальним розвитком (УНР) найбільш типовим став ІІ рівень (45%), приблизно однакова кількість дітей – по 30%, виявилася на І та ІІІ рівнях.

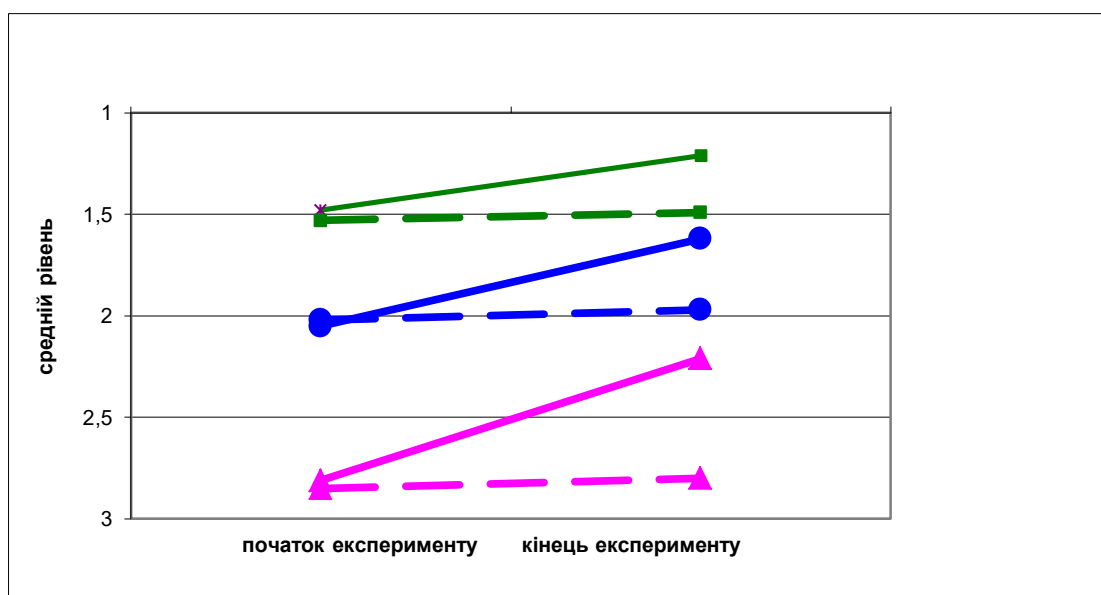
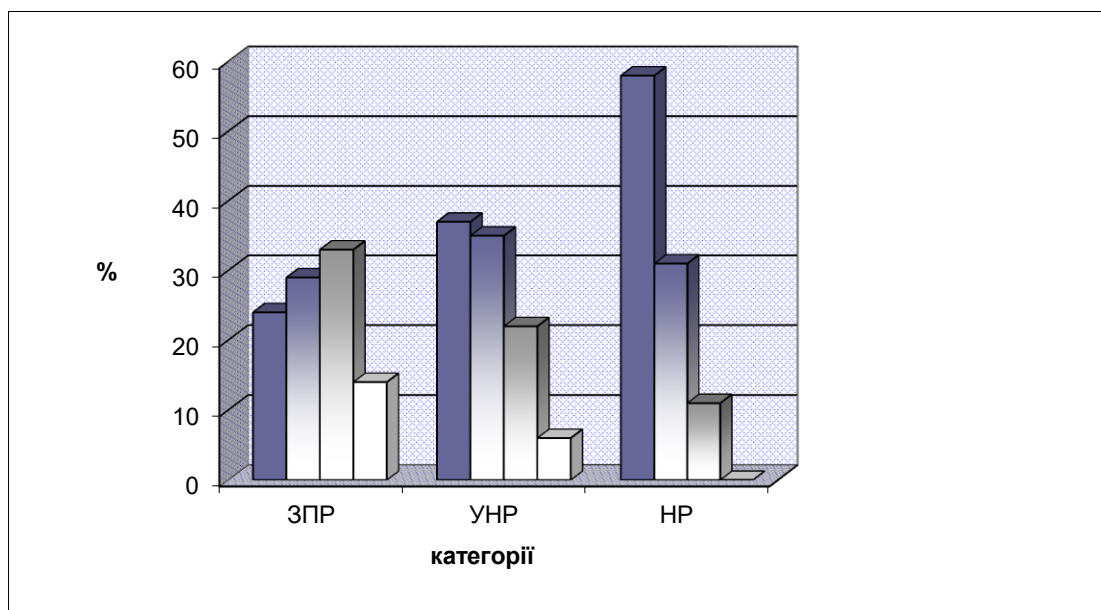

Рис. 3. Порівняльна динаміка рівнів соціально-особистісного розвитку дітей ЕГ і КГ під впливом музично-сценічної діяльності

Висновки з констатуючого експерименту свідчать про низький рівень соціально-особистісного розвитку більшості дітей з різними варіантами розвитку (ЗПР, НР, УНР). Це виявилось у їхній недостатній орієнтованості в

морально-етичних категоріях, відмінностях між соціально-моральними знаннями та поведінковими намірами, а також у їхньому емоційно індиферентному ставленні до оточуючих.

Для подолання виявленого негативу було необхідно розробити та впровадити корекційно-розвивальну програму.

Розвиток соціально-особистісних характеристик дітей із ЗПР, НР та УНР в експериментальній групі виявився значущим та статистично підтвердженим на рівні достовірності $p \leq 0,05$ (за критерієм χ^2).

Висновок з розділу 2

Отже, вплив музики на організм людини, сприятливий для здоров'я, був помічений ще на початку розвитку цивілізації. Містичні легенди служили поясненням поліпшення самопочуття та настрою, зменшення болісних відчуттів, подолання страху, а також повернення бадьорості та енергії під впливом чарівних звуків музики.

Музика впливає на організм людини в різних аспектах. Згідно з науковими дослідженнями в медичному центрі "Ленц" та Дитячому Центрі лікування, встановлено, що в результаті різноманітних експериментів музика, яка відповідає функціональному станові організму, сприяє покращенню психічних процесів. Наприклад, пам'ять та орієнтація можуть поліпшитися на 45-50%, а увага – на 25-30%. Музика активізує розумові здібності, збільшує працездатність та концентрацію, а також сприяє розвитку та підвищенню інтелекту людини. Звукові вібрації стимулюють кровообіг і емоційний тонус. Під впливом ритму музики активізується дихання, збільшується вентиляція легенів. Вивчення підтверджує фізіологічну гіпотезу музикотерапії, що полягає в поєднанні ритму музики з біоритмікою людини.

На мою думку, використання цілющих впливів музики на психічне здоров'я людини в ранньому віці є важливим. Музика може сприяти розвитку розуміння навколишньої дійсності, відчуття краси природи, довершеності

поезії, живопису, театру та історії свого народу. Вона виступає своєрідним генератором ціннісного ставлення до світу, оскільки справжні естетичні враження та насолода від мистецтва отримує той, хто вміє уважно слухати, переживати та розмірковувати над почутим. Таким чином, важливо з раннього віку звикати дітей до взаємодії розуму та душі, збагачувати їхній досвід спілкування з музичними творами.

Наукові дослідження в галузі психології підтверджують, що регулярні заняття музикою від 5 до 15 років можуть суттєво підвищити інтелектуальний рівень людини, поліпшити пам'ять, аналітичні здібності та орієнтацію. У багатьох розвинених європейських країнах та США уроки музики, спів, гра на інструментах є обов'язковою складовою частиною виховання, оскільки музика справляє потужний емоційний вплив на дитину.

Крім того, під час прослуховування музики відбуваються фізіологічні зміни в організмі, сприяється м'язовій активності, підвищується загальний тонус організму, поліпшується мовленнєва та рухова активність. Музичне мистецтво також має вплив на психіку, соматiku та емоційний стан людини, що визначило основи розвитку музикотерапії. Музикотерапія включає творчу та рецептивну діяльність, пов'язану з емоційним, етичним та естетичним сприйняттям, розвитком та спрямованістю індивідуальних інтересів.

ВИСНОВКИ

Наше теоретико-експериментальне дослідження, спрямоване на створення та випробування моделі інтегрованого розвитку психіки дітей за допомогою структурно-динамічної системи музичного впливу, дозволяє зробити наступні основні висновки.

1. Ми теоретично розглядали напрямок у корекційній, віковій та педагогічній психології, що дозволяє на теоретико-експериментальному рівні вирішити проблему інтегрованого підходу до вивчення та корекції психічного розвитку дітей з різними варіантами розвитку на ранніх етапах онтогенезу (ЗПР, НР, УНР) за допомогою спеціально організованого музичного впливу.

2. Інтегрований психічний розвиток дитини, який є комплексним утворенням, включає ключові сфери психіки (психомоторну, інтелектуальну, емоційну, соціально-особистісну). Це було підтверджено у нашому дослідженні через застосування діагностичної музичної діяльності.

3. У нашому дослідженні було доведено, що основним компонентом, який формує систему інтегрованого психічного розвитку дитини, є її суб'єктна активність. Ця активність проявляється у висловленні емоційного відгуку, ініціативності, самостійності, саморегуляції та самооцінки. У взаємодії цих якостей виникає психологічний механізм саморозвитку, що сприяє реалізації вікового потенціалу та формуванню позитивних новоутворень.

4. Підвищення рівня психовікового розвитку дітей в розглянутих нами параметрах ефективно досягається завдяки використанню структурно-динамічної системи музичного впливу. Її ієрархічні рівні, такі як психофізіологічний, психологічний і соціально-особистісний, за спеціально створених умов сприяють формуванню та розширенню суб'єктного досвіду дитини. Цей підхід оптимізує її емоційно-психічну діяльність, сприяє духовному зростанню та моральному вдосконаленню

5.У ході виконаної роботи було підтверджено припущення, що традиційний підхід до навчання дітей з ЗПР, який має репродуктивний характер, не враховує цілеспрямованої роботи педагога щодо залучення дитини до активної діяльності, спрямованої на формування необхідних навичок, умінь і здібностей через стимулювання її суб'єктної активності. За результатами констатуючого експерименту більшість дітей з ЗПР демонструвала низькі і середньо-низькі рівні розвитку найбільш важливих аспектів психіки, таких як психомоторний, інтелектуальний, емоційний та соціально-особистісний.

6.На основі критеріально орієнтованого оцінювання виокремлені рівні розвитку основних компонентів інтегрованої психічної діяльності дитини представляють собою не лише оптимальні прояви її вікових потенцій, але й відображають характеристики, що свідчать про можливі відставання у психічному розвитку. Рівень, який дитина демонструє на момент обстеження, визначає актуальні можливості, а наступний (більш високий) вказує на найближчу зону розвитку. Визначені рівні відображають загальні прояви різних аспектів інтегрованого психічного розвитку дитини, а в межах кожного рівня можна виявити індивідуальні особливості, що впливають на характеристики, задані оціночними критеріями.

7.Під час нашого дослідження вперше було зібрано широкий спектр порівняльних даних, які відображають особливості розвитку ключових аспектів психіки дітей з ЗПР, НР, УНР, які навчаються в умовах як корекційних, так і загальноосвітніх закладів. Серед компонентів із низьким рівнем сформованості були виявлені наступні: у дітей з ЗПР і УНР - психомоторний, інтелектуальний, емоційний; у дітей з нормальним розвитком - психомоторний та емоційний. Ці результати в багатьох відношеннях пов'язані з характеристиками стилю взаємодії вчителя з дітьми, такими як схильність до надмірного контролю, ігнорування актуальних запитань і інтересів конкретних учнів.

8.Визначальна роль "музично розвиваючого середовища" в системі освітнього простору отримала підтвердження, виступаючи як сфера життєдіяльності дитини, яка сприяє цілісному розвитку її особистості. Це середовище ґрунтується на гуманістичних цінностях, сприяє формуванню особистісних смислів, допомагає у сприйнятті оточуючого світу та трансформації себе через встановлену атмосферу довіри між суб'єктами освітнього процесу за допомогою музичного мистецтва.

9.Загальні висновки з проведеного дослідження щодо розвитку основних сфер психіки у дітей зі ЗПР в умовах нашої розробленої психолого-педагогічної системи свідчать про її ефективність. Після формуючого експерименту 66% дітей досягли рівня вікової норми в психомоторному компоненті (у порівнянні з 25% на початковому етапі), 41% в інтелектуальному (порівняно з 14% на початку), 52% в емоційному (порівняно з 27% на початку) і 64% в соціально-особистісному (у порівнянні з 26% на початку). В усіх експериментальних групах виявлено значущі та позитивні зміни, які відрізняються від контрольних груп.

10.Впровадження в практику роботи з дітьми, що мають різні варіанти розвитку (ЗПР, НР, УНР), результатів нашого дослідження переконливо демонструє, що розроблена модель інтегрованого навчання та психічного розвитку дітей через музичний вплив, при належній професійній підготовці педагога та практичного психолога, є ефективною.

Мети та завдання, визначені у нашій роботі, були досягнуті, і корекційно-розвиваючий вплив, що базується на музично-сценічній діяльності, виявився успішним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук Н.М. Розвиток самосвідомості на ранніх етапах онтогенезу / Н.М. Атаманчук // Психологопедагогічні аспекти розвитку особистості в сучасному світі : зб. наук. праць. – Полтава : Освіта, 2007. – 154 с.
2. Варій В.М. Психологія особистості. Навч. пос. –К.. Центр учбової літератури, 2008.- 592 с.
3. Виготский В.Л. Психология искусства. - Л., 1965. – 575 с.
4. Вишинський В. Категорія руху в музичній естетиці Густава Малера: джерела й трактування / В. Вишинський // Часопис Національної музичної академії України ім. П. Чайковського. – К., 2010. – № 4 (9). –С. 105–116.
5. Воронович О. Як стати господарем своїх почуттів (заняття з дошкільнятами) / Газета «Психолог» жовтень 2007 р. – С. 26-27.
6. Гаяш О.В. Корекційно-розвивальна робота з дітьми з особливостями психофізичного розвитку : Науково-методичний посібник для вчителів інклюзивного навчання, які працюють з дітьми з психофізичними порушеннями в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, соціальних педагогів, батьків / Укладач О. В. Гаяш. – Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2016. – 120 с
7. Гнатко М. М. Психологічні передумови роботи з обдарованими дітьми. - Луцьк, 1996.
8. Дитина: Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років /наук. кер. проекту: В.О. Огнев'юк, Київ. ун-т ім.Б.Грінченка, 2012. –492 с.
9. Діте Л. А., Дніпровська Н. Г. Розвиток музичного мислення на основі інтонаційного осягнення хорової музики : навчальний посібник / Л. А. Діте, Н. Г. Дніпровська ; Харківський коледж Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2020. – 100 с. : нот.
10. Дмитрієва С.М., Гаврилова Н.В. Методи дослідження творчих здібностей школярів:Посібник-практикум. – Житомир, 2002. - 40 с.

- 11.Дружинин В. Н., Хазратова Н. В. Экспериментальное исследование формирующего действия микросреды на креативность // Психологический журнал, 1994. - №4.
- 12.Емоційний розвиток дитини / Упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник – К.: Мікрос-СВС, 2003. – 112 с. – (Психологічний інструментарій).Запоріжжя : ЛПІС ЛТД, 2002. 84 с
- 13.Завалко К.В Виховання любов'ю Ш. Сузукі Музична педагогіка та виконавство збірник статей,URL: <https://books.google.com.ua/books> (дата звернення 14.11.2023)
- 14.Качерга Олександр. Психофізіологія дітей 1-3 років. – К.: Вид. Дім «Шкіл. Світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.
- 15.Кечхуашвили Г. Н. Установочная модель восприятия // Психологические исследования, посвященные 85-летию со дня рождения Д. Н. Узнадзе. – Тбилиси, 1973. – С. 173 - 185.
- 16.Коваленко А. Б. Психологія розуміння. – К., 1999. – 367 с.
- 17.Корчуганов І. П. Індивідуально-психологічні особливості та соціальні умови розвитку обдарованих дітей. - Луцьк, 1997.
- 18.Коменда О. І. Універсальна творча особистість в українській музичній культурі. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук : 17.00.03 Київ, 2020.URL: <https://knmau.com.ua/wp-content/uploads/komenda-dysertatsiya-2.pdf>(дата звернення 23.11.2023).
- 19.Костюк А. Г. Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст. — К.: Муз. Украина, 1986. – 554 с.
- 20.Теорія і методика музичного виховання : навчально-методичний посібник / Т. А. Лісовська. Миколаїв : видавець Румянцева Г. В., 2022. 330 с.
- 21.Малашевська І. А. Основні принципи музичного навчання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з використанням музикотерапії. Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики : матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м.

- Переяслав-Хмельницький, 25-27 березня 2015 р.). Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 20-23
- 22.Мамченко О.М. Художні аспекти виконавської інтерпретації п'ятої симфонії Дмитра Шостаковича Київ 2014р.
<https://core.ac.uk/download/33687488.pdf>(дата звернення 30.11.2023)
- 23.Мельник Л. Психологічна діагностика емоційної сфери дітей дошкільного віку / «Психолог довкілля». Вересень 2009 р. № 2. – С. 26-35.
- 24.Методика музичного навчання та виховання : навч.- метод. посібник / Людмила Аристова. – Миколаїв : Іліон, 2018. – 404 с
- 25.Микитюк Н.В., Доренко ІС, Щурук І.В. Психологічні аспекти супроводу дітей раннього віку. / «Практична психологія та соціальна робота». – № 9. – 2010.
- 26.Мистецтво і візуальне сприйняття: психологія творчого погляду, Рудольф Арнхейм (1969)— 392 с.
- 27.Муха А. Композитори України та української діаспори: довідник. К., 2004. С. 117- 180.
- 28.Музичний розвиток дітей від 2 до 7 років /Укл. Т.І. Науменко (укр.), ІЗМН «Віпол», 1997.
- 29.Музична терапія як засіб лікувального та розвивального впливу на дітей. Степан Недериця, музичний терапевт, диригент.// Музичний керівник, №5, 2011,с.4-9.
- 30.Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 174.
- 31.НікольськаО.С., Баєнська Е.Р., Ліблінг М.М.. Аутична дитина. Шляхи допомоги. М., Теревінф, 1997. – 342 с.
- 32.Олах А. Творческий потенциал й личностные перемены // Общественные науки за рубежом, 1988. – №4.
- 33.Осадько О., Психологічний супровід дітей 3-4 років / «Психолог довкілля». Вересень 2009 р. – № 2 – С. 14-21.

- 34.Осадько О., Психологічний супровід дітей п'ятого року життя / Психолог дошкілля жовтень 2009 р. № 3. – С. 9-16.
- 35.Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2015. 400 с.
- 36.Педагогіка музичного сприймання: навчально-методичний посібник до курсу «Історія і методика вищої мистецької освіти» для студентів спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво) другого (магістерського) рівня вищої освіти /уклад.: М.В.Білецька. - Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. – 226 с.
- 37.Печерська Е. Інтегрований вплив музики і природи на естетичне виховання. Початкова школа. 2002. № 7. С. 29–32.
- 38.Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2019. 352 с.
39. Порошенко М.О Інклюзивна освіта: навчальний посібник. – Київ:ТОВ «Агенство «Україна»,2019. – 300с.
- 40.Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих учнів : монографія / К. Г. Постова. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 96 с.
- 41.Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука : зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. – Вип. 1. 127 с
- 42.Радынова О. П., Катинене А. И., Палавандишвили М. Л. Музыкальное воспитание дошкольников : учебное пособие. Москва, 1998. 240 с.
- 43.Роль музики у всебічному розвитку дітей з особливими освітніми потребами | Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/653>(дата звернення 22.11.2023).
- 44.Романець С.Л. Виховання творчих здібностей у студентів. – Київ.: Вища школа,1973. – 96 с.
- 45.Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти. Київ, 1998.

- 46.Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навчальний посібник. Київ, 2002.
- 47.Сбітнєва Л. М. Розвиток музично-естетичного виховання дітей і молоді в Україні (друга половина XX століття) : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01. Київ, 2016.
- 48.Сорока Т. В. Музичне виховання дітей перед дошкільного віку.
- 49.Соціально-психологічні і художні аспекти концепції людини // Нова епоха – новий герой / М.М.Острик, М.Г.Жулинський, К.П.Волинський та ін. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 32-88.
- 50.Степанова Т. М., Лісовська Т. А. Індивідуально-диференційований підхід до музичного виховання дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2012. 256 с.
- 51.Степурко В. І. Аналіз музичних творів : навчальний посібник. Київ : НАКККиМ, 2020. 140 с.
- 52.Сузукі Ш. Виховання любов'ю: Класичний підхід до виховання талантів. Мн.: Попурі, 2005. - 192 с.
- 53.Танько Т. П., Чернявська М. В. Естетичне виховання дітей у дошкільних закладах освіти України (друга половина XX століття) : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2017. 204 с.
- 54.Творча обдарованість як психологічне поняття // Суспільні науки за кордоном, 1988. - №4.Роговик Людмила. Психомоторика дитини. – К.: Главник, 2005. – 112 с. – (Психологічний інструментарій).
- 55.Фоломєєва Н. А. Педагогічні технології естетичного виховання дітей
- 56.Інспекторова Т. Особливості естетичного виховання дошкільників засобами музики. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2009. Вип. 2. С. 133–138.
- 57.Інструктивно-методичні рекомендації «Про організацію роботи з музичного виховання дітей у дошкільних навчальних закладах». Додаток до листа МОН України від 02. 09. 2016 р. №1/9-454.

58. Шамаєва К. І. Генріх Густавович Нейгаузі Київська консерваторія. URL: <http://chasopysnmau.com.ua/article/view/241243/239401>(дата звернення 19.11.2023)
59. Alvin J, Warmick A 1994 “Music therapy for the autistic child”, 2nd edn. Oxford University Press, Oxford.
60. Delige I., Melen M. Cue abstraction in the representation of musical form // Perception and cognition of music / I. Delige, J. A. Sloboda et al (Eds.). – Hove Psychology Press; Taylor & Francis, 1997. – P. 387 – 412.
61. Blood, Anne & Zatorre, Robert. (2001). “Intensely Pleasurable Responses to Music Correlate With Activity in Brain Regions Implicated in Reward and Emotion”. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. 98. 11818-23. 10.1073/pnas.191355898.
62. Brown, L. L. (2012). “The Benefits of Music Education”. <http://www.pbs.org/parents/education/music-arts/the-benefits-of-music-education>. URL: <https://doi.org/10.1002/jor.1100030301>(дата звернення 8.11.2023).
63. Judd, R.(2014). “Music Therapist for Autism. The Rhythm Tree.” Retrieved on 1st January, 2020 from URL: <https://www.therhythmtree.com/about>(дата звернення 16.11.2023).
64. Giles, Cogan, and Cox. (1991). “A Music and Art Program to Promote Emotional Health in Elementary School Children”. Journal of Music Therapy, Volume 28, Issue 3, Pages 135–148, URL: <https://doi.org/10.1093/jmt/28.3.135>(дата звернення 28.10.2023).
65. Heaton P , Hermelin B, Pring L . (1999). “Can children with autistic spectrum disorders perceive affect in music? An experimental investigation”. Psychol Med. 1999 Nov;29(6):1405-10.
66. Merrett D. L., Wilson S. J. (2012). “Music and Neural Plasticity, in Lifelong Engagement with Music: Benefits for Mental Health and Well-being”, eds Rickard N. S.,

67. Sharon-Campbell Phillips. – The Effects of Music On The Outcome of Learning On Children With Disability Электронный ресурс.– режим доступа до
ресурсы:https://www.researchgate.net/publication/343618425_The_Effects_of_Music_On_The_Outcome_of_Learning_On_Children_With_Disability (дата
звернення 12.11.2023).
68. Sleeter, C.E. (1986). “Learning Disabilities: The Social Construction of a Special Education Category”. *Exceptional Children*, 53(1), p. 46-54. URL: <https://doi.org/10.1177/00144029860530010>(дата звернення 19.11.2023)
69. Stambough, L. (1996). Special learners with special abilities. *Music Educators Journal*, 83(3), 19- 24.
70. Staum, M. J. (n.d.). Music therapy and language for the autistic child. Retrieved December 12, 2003, from Willamette University, Salem, Oregon Web site: URL: <http://www.autism.org/music.html>(дата звернення 9.11.2023)
71. National Joint Committee on Learning Disabilities Definition of Learning Disabilities: Issues on Definition (1990) Retrieved from URL: <http://www.ldonline.org/about/partners/njcld/archives>(дата звернення 29.10.2023)
72. Yinger OS, & Gooding L. (2014). “Music therapy and music medicine for children and adolescents”. *Child Adolesc Psychiatr Clin N Am*. 23(3):535-53. doi: 10.1016/j.chc.2013.03.003. Epub 2013 May 17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура музичної культури дитини за О. Радиною.

